

אני בוחרת במונח "עמדה" בהתייחס לשלב הפרנואידי והריכאוני משום שמקבצים אלה של חרדות והגנות, אף-על-פי שהם מופיעים לראשונה במהלך השלבים המוקדמים ביותר, אינם מוגבלים לשלבים אלה בלבד, אלא שבים ומופיעים לאורך השנים הראשונות של הילדות, ובתנאים מסוימים גם מאוחר יותר בחיים.

צרות-עין והכרת-תודה¹

(1957)

זה שנים רבות אני עוסקת במקורותיהם המוקדמים ביותר של שני סוגי יחס נפשי המוכרים לנו מאז ומעולם - צרות-עין (envy) והכרת-תודה. הגעתי למסקנה שצרות-עין היא גורם רב-עוצמה המערער מן היסוד רגשות אהבה והכרת-תודה, מאחר שהיא משפיעה על היחס המוקדם מכולם, היחס לאם. חשיבותו המכרעת של יחס זה לחייו הרגשיים של האדם בכללותם בוססה במספר כתבים פסיכואנליטיים, ואני סבורה כי על-ידי המשך חקירתו של גורם מסוים, שבשלב מוקדם זה עשוי לגרום להפרעה קשה, הוספתי דבר-מה בעל חשיבות לממצאיי על-אודות ההתפתחות הינקותית והיווצרות האישיות.

אני סבורה שצרות-עין היא ביטוי אוראלי-סאדיסטי ואנאלי-סאדיסטי של רחפים הרסניים, הפעילים מראשית החיים, וכי הבסיס שלה הוא מולד. למסקנות אלה יש מן המשותף עם כתביו של קארל אברהם, אך מסתמנים גם כמה הבדלים ביניהם. אברהם מצא שצרות-עין היא תכונה אוראלית, אולם, ובנקודה זו דעותיי נבדלות מאלה שלו, הוא הניח שצרות-עין ועוינות פעילות בתקופה מאוחרת יותר, המתוהה, על-פי השערותי, שלב שני, השלב האוראלי-סאדיסטי. אברהם לא דן בהכרת-תודה, אך הוא תיאר את הנדיבות כתכונה אוראלית. הוא ראה ברכיבים האנאליים מרכיב חשוב בצרות-העין, והדגיש את נביעתם מדחפים אוראליים-סאדיסטיים.

נקודה מכרעת נוספת המוסכמת עלינו היא הנחתו של אברהם בדבר

1. ברצוני להביע את תודתי העמוקה לחברתי לולה ברוק, שעברה עמי לכל אורך כתיבתו של ספר זה [צרות-עין והכרת-תודה], כפי שעשתה ברבים מכתביי. היא ניחנה בהבנה נדירה של עבודתי, ועזרה לי בניסוחים ובביקורות תוכניים בכל אחד משלבי העבודה. תודותיי נתונות גם לדר' אליז' ז'אק שהעלה מספר הצעות מועילות בשעה שהספר היה עדיין כבוזנת כתב-יד, וסייע לי בביצוע הגהות. אני אסירת תודה לעלמה ג'ודית פיי שטרחה רבות בהכנת מפתח העניינים.

קיומו של יסוד מולד בחוזקם של דחפים אוראליים, שאותו קישר לתהליך התפתחותה של המחלה המאנית-דפרסיבית. יותר מכל, הן עבודתו של אברהם והן זו שלי שמות את הדגש בחשיבותם של הדחפים ההרסניים. במאמרו "Short History of the Development of the Libido, Viewed in the Light of Mental Disorders" משנת 1924, לא התייחס אברהם להנחתו של פרויד באשר ליצרי החיים והמוות, אף-על-פי ש"מעבר לעיקרון העונג" פורסם ארבע שנים קודם לכן. אולם בספרו חקר אברהם את שורשי הדחפים ההרסניים, ויישם הבנה זו בתהליך ההתפתחות של הפרעות נפשיות באופן מפורט יותר מכפי שנעשה עד כה. דומני כי אף-על-פי שלא עשה שימוש במושגיו של פרויד, יצרי החיים והמוות, הרי שעבודתו הקלינית של אברהם, ובמיוחד האנליזה של המטופלים המאני-דפרסיביים הראשונים, התבססה על תובנה שניתבה אותו בכיוון זה. אני מניחה שמותו המוקדם של אברהם מנע ממנו לפתח עד תומן את ההשלכות של ממצאיו, ואת הקשר המהותי שלהם לתגליותיו של פרויד על-אודות שני היצרים הללו. כעת, כשאני עומדת לפרסם את צרות-עין והכרת-תודה שלושה עשורים לאחר מותו של אברהם, אני שואבת סיפוק רב מכך שעבודתי תרמה להכרה ההולכת וגוברת במשמעותן המלאה של תגליותיו.

I

בכוונתי להציג כמה רעיונות נוספים הנוגעים לחייו הרגשיים המוקדמים ביותר של התינוק, וכן להסיק כמה מסקנות ביחס לבגרות ולבריאות הנפשית. חלק מהותי מתגליותיו של פרויד הוא הרעיון שחקירת עברו, ילדותו והלא-מודע של המטופל מהווה תנאי מוקדם להבנת אישיותו הבוגרת. פרויד חשף את התסביך האדיפלי באדם הבוגר, ושחזר מממצאיו לא רק פרטים באשר לתסביך האדיפלי, אלא גם באשר לתזמונו. ממצאיו של אברהם תרמו רבות לגישה זו, שהפכה לסימן ההיכר של השיטה הפסיכואנליטית. עלינו לזכור גם כי אליבא דפרויד, חלקה המודע של הנפש מתפתח מתוך הלא-מודע. לפיכך, כאשר קישרתי בין ממצאים שמצאתי תחילה באנליזה של ילדים צעירים, ולאחר מכן בזו של מבוגרים, לבין הינקות המוקדמת, פעלתי על-פי הליך מוכר בפסיכואנליזה. כתצפיות על ילדים צעירים אוששו במהרה ממצאיו של פרויד. אני סבורה כי כמה מהמסקנות שהגעתי אליהן ביחס לשלב מוקדם יותר, הווי אומר, שנות החיים הראשונות, ניתנות אף הן לאישוש במידה

מסוימת באמצעות תצפיות. הזכות, או למעשה הצורך החינוכי, לשחזר פרטים ונתונים על-אודות השלבים המוקדמים יותר באמצעות הממצאים שמציגים בפנינו מטופלינו, מתוארת בצורה משכנעת ביותר על-ידי פרויד בפסקה הבאה:

"הדבר שאחריו אנו מתחקים הוא תמונה אמינה ושלמה, מכל הבחינות המהותיות, של שנותיו הנשכחות של המטופל... עבודת הבניה שהוא מבצע והפסיכואנליטיקאי, או אם תרצו, עבודת השחזור, דומה במידה רבה לחפירה שמטרתה לגלות שרידים ארכיאולוגיים של בית-מגורים כלשהו שנהרס ונקבר, או של מבנה עתיק. שני התהליכים הם למעשה זהים, פרט לכך שהאנליטיקאי עובד בתנאים טובים יותר ויש בידו ממצאים רבים יותר שבהם הוא יכול להעזר, זאת משום שהוא מתמודד עם דבר-מה שלא נהרס אלא עודנו בחיים, ואולי גם מסיבות נוספות. אולם בדיוק כפי שהארכיאולוג משחזר את קירות הבניין על-פי היסודות שנותרו, קובע את מספרם ומיקומם של העמודים על-פי השקעים ברצפה ומשחזר את הקישוטים וציורי הקיר על-פי השרידים שבין ההריסות, כך גם פועל האנליטיקאי כשהוא מסיק את מסקנותיו על-פי רסיסי הזיכרונות, על-פי האסוציאציות ומתנדף התנהגותו של המטופל. שניהם בעלי זכות בלתי-מעוררת לערוך שחזור באמצעות השלמה של השרידים וכן באמצעות שילובם זה בזה. יתר על כן, שניהם סובלים מאותם קשיים ועשויים לטעות בשל אותם גורמים... כאמור, האנליטיקאי עובד בתנאים טובים יותר לעומת הארכיאולוג, זאת משום שעומדים לרשותו ממצאים שאין דומים להם בחפירות, כגון: הישנותן של תגובות שמקורן בינקות, וכן כל מה שמגלה ההעברה באשר לחזרות אלה... כל הגורמים המהותיים השתמרו; אפילו דברים שנדמה כי נשכחו לחלוטין נוכחים בצורה זו או אחרת, אי-שם, ולמעשה רק נקברו והפכו לבלתי-נגישים עבור המטופל. ואכן, ידוע לנו כי ניתן להטיל ספק בכך שמבנה נפשי כלשהו יהיה קורבן להרס מוחלט. הצלחתנו לחשוף את הנסתר במלואו תלויה אך ורק בטכניקה האנליטית".²

ניסיוני לימדני כי נוכל להבין את מורכבותה של האישיות הבוגרת רק אם נחזרו לנפשו של התינוק ונעקוב אחר התפתחותה במהלך חייו.

במלים אחרות, ניתן לומר כי האנליזה מפלסת את דרכה מבגרות לינקות ובחזרה לבגרות דרך שלבי ביניים, הלך ושוב וחוזר חלילה בהתאם לסיטואציית ההעברה השלטת באותה עת.

לכל אורך עבודתי, ייחסתי חשיבות מכרעת ליחס האובייקט הראשון של התינוק, הווי אומר היחס לשד האם ולאם עצמה, והגעתי למסקנה כי כאשר אובייקט ראשוני מופנם זה משתרש באני בביטחה יחסית, הרי שמונחים היסודות להתפתחות משביעת-רצון. קשר זה נקבע גם על-ידי גורמים מולדים. תחת שליטתם של הרחפים האוראליים, נחוזה השד באופן אינסטינקטיבי כמקור הזנה ולכן, במובן עמוק יותר, כמקור החיים עצמם. אם הכל מתנהל כשורה, הרי שקירבה נפשית וגופנית זו אל השד המספק מחדשת במידה מסוימת את האחרות הטרומ-לידתית עם האם ואת תחושת הביטחון המתלווה אליה. הדבר תלוי במידה רבה ביכולתו של התינוק להטעין אנרגיות חיים מספיקות בשד או בתחליף הסמלי שלו, הבקבוק; כך הופכת האם לאובייקט אהוב. בהחלט יתכן כי הימצאותו של התינוק בתוך אמו בשלב הטרומ-לידתי גורמת לתחושתו המולדת כי קיים דבר-מה מחוצה לו שיספק לו את כל צרכיו ומשאלותיו. השד הטוב מוכנס לתינוק והופך לחלק מהאני, והתינוק, שהיה תחילה בתוך האם, מכיל אותה כעת בתוכו.

בעוד שמהמציב הטרומ-לידתי משתמעת ללא ספק תחושת אחדות וביטחון, הרי שהמידה שבה מצב זה אינו מופרע תלויה במצבה הנפשי והגופני של האם ואולי אף בגורמים אחרים שטרם נחקרו, הקשורים לעובר. לפיכך נוכל להתייחס לערגה האוניברסלית למצב הטרומ-לידתי גם כאל ביטוי של הרחף לאידיאליזציה. אם נחקור כמיהה זו לאורה של האידיאליזציה, נמצא כי אחד ממקורותיה הוא חרדת הרדיפה החזקה שמעוררת הלידה. נוכל להעלות את ההשערה כי מקורותיה של צורה ראשונה זו של חרדה כבר נעוצים בחוויות הלא נעימות של העובר, אשר יחד עם תחושת הביטחון בתוך הרחם, מבשרות את היחס הכפול לאם: השד הטוב והשד הרע.

נסיבות חיצוניות משפיעות גם הן על היחס הראשוני לשד. אם הלידה היתה קשה, ובמיוחד אם הובילה לסיבוכים כגון מחסור בחמצן, נוצרת הפרעה בהסתגלות לעולם החיצוני והיחס לשד מתחיל מעמדת נחיתות עצומה. במקרים אלה, נפגמת יכולתו של התינוק לשאוב סיפוק ממקורות חדשים, וכתוצאה מכך הוא אינו יכול להפנים במידה מספקת אובייקט ראשוני טוב. יתר על כן, איכותם של ההזנה והטיפול האמהי, וכן הנאתה

המלאה של האם מהטיפול בילד או חרדתה וקשייה הנפשיים ביחס להזנה – כל הגורמים הללו משפיעים על מידת יכולתו של התינוק להתענג על החלב ולהפנים את השד הטוב.

מרכיב כלשהו של תסכול חודר בהכרח ליחסו המוקדם של התינוק כלפי השד, מאחר שאפילו סיטואציית הזנה מוצלחת אינה יכולה להוות תחליף מושלם לאחרות הטרומ-לידתית עם האם. בנוסף לכך, כמיהתו של התינוק לשד בלתי-נדלה ונוכח באופן תדיר אינה נובעת אך ורק מהשתוקקות למזון ומתשוקות ליבידינליות, שכן גם בשלבים המוקדמים ביותר הרחף לקבל הוכחה תמידית לאהבתה של האם צומח ביסודו מחרדה. המאבק בין יצרי החיים והמוות, וכתוצאה ממנו איום איון העצמי והאובייקט על-ידי רחפים הרסניים, הינם גורמים מכריעים ביחס הראשוני של התינוק לאמו. מתשוקותיו משתמע כי השד, ובקרום גם האם, אמורים לסלק את הרחפים ההרסניים הללו ואת הכאב הנגרם מחרדת הרדיפה.

תחושות התמרמרות בלתי-נמנעות, מלוות בחוויות של אושר, מעצימות את העימות המולד בין אהבה לשנאה, ולמעשה בין יצרי החיים והמוות, ומולידות את התחושה שקיימים שד טוב ושד רע. כתוצאה מכך, חיי הרגש המוקדמים מתאפיינים בתחושה של אוברן האובייקט הטוב והשגתו המחודשת. טענתי בדבר העימות המולד בין אהבה לשנאה מרמזת על כך שהיכולת לאהוב ולחוש רחפים הרסניים היא מולדת במידה מסוימת, אם כי משתנה מאדם לאדם בעוצמתה, ומקיימת מלכתחילה יחסי-גומלין עם תנאים חיצוניים.

חזרתי והצגתי בעבר את ההנחה כי האובייקט הטוב הראשוני, הווי אומר שד האם, יוצר את גרעין האני ותורם באופן חיוני לצמיחתו, וכן תיארתי לעתים קרובות כיצד התינוק חש כמי שמפנים באופן ממשי את השד ואת החלב שהוא מעניק. כמורכב, קיים בעיני רוחו קשר עמום בין השד לבין חלקים והיבטים אחרים של האם.

אינני סבורה כי השד נתפס בעיני התינוק אך ורק כאובייקט פיסי. כלל תשוקותיו היצריות וכן הפנטסיות הלא-מודעות שלו מעניקות לשד תכונות החורגות במידה רבה מההזנה שהוא מספק.³

3. אלה נחוות על-ידי התינוק בצורות פרימיטיביות יותר מכפי שהשפה יכולה לבטא. כאשר רגשות קדם-לשוניים ופנטסיות אלה מתעוררים מחדש בסיטואציית ההעברה, הם מופיעים, כפי שאני מכנה זאת, כ"זיכרונות שבתחושה", ומשוחזרים ומנוסחים בעזרתו של האנליטיקאי. באופן רומה, יש לעשות שימוש במלים כשאנו משחזרים ומתארים תופעות

באנליזות של מטופלינו אנו מגלים כי בהיבטו הטוב השד הוא אבטיפוס של טוב אמהי, סבלנות בלתי-נדלית ונדיבות, וכן של יצירתיות. פנטסיות וצרכים יצריים אלה מעשירים את האובייקט הראשוני במידה כזו, שהוא נותר הבסיס לתקווה, אמון ואמונה בטוב.

מאמר זה עוסק בהיבט מסוים של יחסי האובייקט המוקדמים ביותר ושל תהליכי הפנמה, ששורשיהם נעוצים באוראליות. כלומר, בהשפעותיה של צרות-העין על התפתחותה של היכולת לחוש הכרת-תודה ואושר. צרות-העין גורמת לקשייו של התינוק בבניית האובייקט הטוב שלו, מאחר שהוא חש כי השד המתסכל אותו שומר לעצמו את הסיפוק אשר נשלל מהתינוק.⁴

יש להבחין בין צרות-עין, קנאה, וחמדנות. צרות-עין היא תחושת כעס על כך שפלוני מחזיק ברבר-מה נחשק ומהנה, והדחף צר-העין הוא הרצון לקחת את הדבר מידי או לקלקל אותו. יתר על כן, מצרות-עין משתמע יחסו של הסובייקט לאדם אחד בלבד, ושורשיה נעוצים במערכת היחסים הבלעדית המוקדמת עם האם. הקנאה מתבססת על צרות-העין, אולם מורכבת מיחס לשני אנשים לפחות. היא כרוכה בעיקר באהבה שהסובייקט חש כי מגיעה לו ונלקחה ממנו, או עשויה להילקח ממנו על-ידי יריבו. בתפיסה היומיומית של המלה קנאה, גבר או אשה חשים ששללו מהם את האדם האהוב עליהם.

החמדנות היא השתוקקות חסרת-סבלנות ואינה יודעת שבעה, החורגת מצרכיו של הסובייקט ומיכולתו של האובייקט להעניק. ברמה

אחרת השייכות לשלבי ההתפתחות המוקדמים. למעשה, איננו יכולים לתרגם את שפ האל-מודע למודעות מבלי להשאיל מלים מהתחום המודע שלנו.

4. בכמה מכתביו – "The Psycho-Analysis of Children, "Early Stages of the Oedipus Complex" – ר"חיו הרגשיים של התינוק" – התייחסתי לצרות-עין, המתעוררת ממקורות אוראליים-סאדיסטיים, אורתוראליים-סאדיסטיים ואנאליים-סאדיסטיים במהלך השלבים המוקדמים ביותר של התסביך האדיפלי, וקישרתי אותה לתשוקה לקלקל את נכסיה של האם, במיוחד את הפין של האב, אשר בפנטסיה של התינוק נמצא בתוכה. כבר במאמרי "An Obsessional Neurosis in a Six-Year-Old Girl", אשר הוצג בשנת 1924 אך לא פורסם עד שהופיע בספרי *The Psycho-Analysis of Children*, מילאה צרות-העין הכרוכה במתקפות אוראליות-סאדיסטיים, אורתוראליות-סאדיסטיים ואנאליות-סאדיסטיים על גוף האם תפקיד מרכזי. אולם לא קישרתי צרות-עין זו באופן יחודי לרצון לגנוב ולקלקל את שריה של האם, אם כי הייתי קרובה מאוד למסקנות אלה. במאמרי "On Identification" (1955) דנתי בצרות-עין כגורם חשוב מאוד בהזדהות השלכתית. עוד בספרי *The Psycho-Analysis of Children* טענתי כי לא רק הנטייה האוראלית-סאדיסטיית אלא גם האורתוראלית-סאדיסטיית והאנאלית-סאדיסטיית פעילות בתינוקות צעירים מאוד.

הלא-מודעת, החמדנות שואפת בראש ובראשונה לדוקן את תוכנו של השד, למצוץ אותו עד תום ולטרוף אותו. במלים אחרות, מטרתה היא הפנמה הרסנית, בעוד שצרות-העין לא רק מבקשת לשדוד בדרך זו, אלא גם להחריר את הרוע, ובראש וראשונה את ההפרשות הרעות ואת החלקים הרעים של העצמי לתוך האם, וראשית כל לתוך השד שלה, כדי לקלקל ולהרוס אותה. במובן העמוק ביותר פירוש הדבר הוא הרס היצירתיות שלה. את התהליך הזה, הנגזר מדחפים אורתוראליים-סאדיסטיים ואנאליים-סאדיסטיים, הגדרתי⁵ כהיבט הרסני של ההזדהות ההשלכתית, הפועל מראשית החיים.⁶ לפיכך, ההבדל המהותי בין חמדנות לבין צרות-עין, אם כי לא ניתן להפריד ביניהן באופן חד-משמעי מאחר שהן קשורות בקשר הדוק זו לזו, הוא כי החמדנות קשורה בעיקר בהפנמה וצרות-עין בהשלכה.

מלון אוקספורד המקוצר מגדיר קנאה כך: פלוני לוקח, או מקבל, את "הטוב" השייך לפרט בצדק. בהקשר זה הייתי מפרשת את "הטוב" כשד הטוב, כאם, כאדם אהוב, שפלוני לוקח מידי של הפרט. לפי המלון של קראב למלים נרדפות באנגלית, "...הקנאה משמעה הפחד של הפרט לאבד את אשר לו; צרות-עין משמעה התייסרותו של הפרט מכך שלאחר יש את אשר הוא מבקש לעצמו... האדם צר-העין חש תיעוב למראה התענגות. הוא מרגיש בנוח רק לנוכח אומללותם של אחרים. לפיכך, כל מאמץ לספק אדם צר-עין הוא עקר." הקנאה, לפי קראב, "היא תשוקה אצילית או שפלה, זאת בהתאם לאובייקט. במקרה הראשון, זוהי תחרות שמחריפה בשל פחד. במקרה השני, זוהי חמדנות המתעוררת בשל פחד. צרות-עין היא לעולם תשוקה שפלה, המעוררת את התשוקות הגרועות ביותר".

היחס הרווח לקנאה שונה מהיחס לצרות-עין. למעשה, במדינות מסוימות (בעיקר בצרפת), העונש על רצח שבוצע עקב קנאה קל יותר. הסיבה להבחנה זו נעוצה בתחושה האוניברסלית כי רצח יריב מעיד על אהבה לאדם הכוגר. פירוש הדבר, במסגרת המונחים שנידונו לעיל, כי

5. "הערות לכמה מנגנונים סכיוואיריים".

6. ר"ר אליזת זאק הסב את תשומת-לבי לשורש האטימולוגי של המלה envy, שמקורה במלה הלטינית invidia, שמקורה בפועל invideo, שמשמעו להביט בחשדנות, לבחון ברוע-לב ובמזיד, להביט בעין הרע, לקנא או לתת משהו באי-רצון. שימוש מוקדם במונח מוזכר בביטוי של קיקרו, אשר תרגומו הוא: "להביא פורענות בעזרת עינו הרעה". דבר זה מאשש את ההבחנה שערכתי בין צרות-עין לבין חמדנות, תוך הדגשת אופייה ההשלכתי של צרות-העין.

האהבה ל"טוב" קיימת וכי האובייקט האהוב לא ניזוק ולא התקלקל, כפי שהיה קורה לו בעקבות צרות-עין.¹ אותלו של שייקספיר הורס מתוך קנאה את האובייקט שאהב, דבר האופייני על-פי השקפתי למה שקראב תיאר כ"תשוקה שפלה של קנאה", הווי אומר חמדנות המתעוררת בשל פחד. התייחסות רבת-משמעות לקנאה כתכונה הטבועה בנפש מופיעה אף היא באותו מחזה:

לא מענה כזה ישיב קנאה.
יש מקנא ולא לחטא יביט.
יסוד קנאה – קנאה. זוהי מפלצת
שאת עצמה הרה היא וילדת.

ניתן לומר כי אדם צר-עין עד מאוד אינו יודע שבעה, ולעולם לא יהיה מסופק מאחר שצרות-עיניו צומחת מכפנים ולכן תמצא תמיד מטרה שבה תוכל להאחז. דבר זה מצביע גם על הקשר ההדוק בין קנאה, חמדנות וצרות-עין.

נראה כי שייקספיר אינו מבחין תמיד בין צרות-עין לקנאה. משמעותה של צרות-העין כפי שהצגתי לעיל עולה במלואה מהשורות הבאות מתוך אותלו:

הישמר אדוני מן הקנאה,
זו המפלצת ירוקת-העין
אשר תשים לקלס את טרפה...

הציטוט מזכיר את האימרה "לירוק לבאר ששותים ממנה", הקרובה במשמעותה במידה רבה להרס השד, נשיכתו וקלקולו.

II

במהלך עבודתי למדתי כי האובייקט הראשון שכלפיו מופנית צרות-העין הוא השד המיניק,⁷ זאת משום שהתינוק חש כי השד הוא בעליו של כל

7. במאמרה "Jealousy as a Mechanism of Defence" (1932), התחקה ג'ואן ריבייר אחר שורשיה של צרות-העין של נשים ומצאה כי הם נעוצים בתשוקה הינקותית לשדור מהאם את שדיה ולקלקל אותם. על-פי ממצאיה, שורשי הקנאה נעוצים בצרות-העין הראשונית הזו. מאמרה כולל ממצאים מעניינים הממחישים השקפות אלה.

מה שהתינוק חושק בו, וכי לשד יש זרם אינסופי של חלב ואהבה, שאותם הוא שומר לצורך סיפוקו העצמי. תחושה זו מעצימה את רגשות ההתמרמרות והשנאה של התינוק, וכתוצאה מכך חלה הפרעה ביחס לאם. אם צרות-העין של התינוק מופרזת, הדבר מעיד, לדעתי, על כך שמאפייניו הפרנואידיים והסכיואידיים הם חזקים באופן חריג וכי יש לתפוס תינוק זה כחולה.

בסעיף זה אני מתייחסת לצרות-העין הראשונית ביחס לשד האם, שאותה יש להבדיל מצורותיה המאוחרות יותר (הטבועות ברצונה של הבת לתפוס את מקומה של האם ובעמדה הנשית של הבן), שבהן צרות-העין כבר אינה מופנית רק כלפי השד אלא גם כלפי האם הקולטת את הפין של האב, מכילה תינוקות בתוכה, יולדת אותם ומאכילה אותם.

תיארתי לעתים קרובות את המתקפות הסאדיסטיות על שד האם כנובעות מרחפים הרסניים. כעת ברצוני להוסיף כי צרות-העין מאיצה את המתקפות הללו. כלומר, כשכתבתי על הריקון החמדני של השד, על ריקון גוף האם ועל הרס התינוקות שלה, וכן על הכנסת ההפרשות הרעות לתוך האם,⁸ למעשה תיארתי את מה שמאוחר יותר זיהיתי כקלקול של האובייקט מתוך צרות-עין.

אם נביא בחשבון שחסך מגביר את החמדנות ואת חדרת הרדיפה, וכי בנפשו של התינוק קיימת פנטסיה על-אודות שד בלתי-נדלה המהווה את מושא תשוקתו הגדול ביותר, נוכל להבין כיצד מתעוררת צרות-עין גם כאשר התינוק אינו מקבל מזון כפי צרכו. כאשר השד מקפח אותו, דומה כי התינוק תופס את השד כרע משום שהוא שומר את החלב, את האהבה ואת הטיפול השייכים לשד הטוב לעצמו. התינוק חש שנאה וצרות-עין כלפי מה שהוא תופס כשד אכזרי וקמצן.

יתכן כי קל יותר להבין שהשד המספק מעורר אף הוא צרות-עין. הקלות העצומה שבה זורם החלב, אף-על-פי שהתינוק חש מסופק על-ידו, מעוררת צרות-עין מאחר שיכולת זו נתפסת כבלתי-ניתנת-להשגה על-ידו.

צרות-עין פרימיטיבית זו מתחדשת בסיטואציית ההעברה. לדוגמה, האנליטיקאי מציג פרשנות שגורמת למטופל לחוש הקלה ומרוממת את מצב-רוחו. בקרב מטופלים מסוימים, או בפגישות שונות עם אותו

8. ראו בספרי, *Psycho-Analysis of Children*, שם רעיונות אלה מופיעים במספר הקשרים. וכן במאמרים "הערות לכמה מנגנונים סכיואידיים" ו-"מסקנות תיאורטיות אחדות על-אודות חייו הרגשיים של התינוק" בספר זה (הערות העורך המדעי).

מטופל, הפרשנות המועילה הזו עשויה להפוך במהרה מטרה לביקורת הרסנית, ולחדול להיות טובה ומעשירה. הביקורת של המטופל עשויה להיות מופנית כלפי עניינים משניים: הפרשנות היתה צריכה להינתן מוקדם יותר, או שהיתה ארוכה מדי וקטעה את האסוציאציות שלו, או לחילופין קצרה מדי, ומכך משתמע שהוא לא הובן כהלכה. המטופל צר-העין נוטר לאנליטיקאי על הצלחת עבודתו, ואם הוא מרגיש כי האנליטיקאי והעזרה שהעניק התקלקלו וערכם הופחת כתוצאה מהביקורת צרת-העין שלו, הוא אינו יכול להפנים אותו כאובייקט טוב דיו, וכן אינו יכול לקבל את פרשנויותיו מתוך שכנוע מלא ולהטמיע אותן. באשר למטופלים צרי-עין פחות, שכנוע מלא טומן בחובו לעתים קרובות הכרת-תודה על מתנה שהוענקה להם. המטופל צר-העין עשוי גם להרגיש כמי שאינו ראוי להפיק תועלת מהאנליזה, זאת בשל רגשות האשמה שלו על כך שהפחית בערכה של העזרה שהוענקה לו.

למותר לציין כי המטופלים שלנו מבקרים אותנו מסיבות רבות, בחלקן מוצדקות. אולם הצורך של המטופל להפחית בערכה של עבודה אנליטית מועילה מבטא צרות-עין. ניתן לגלות בהעברה את שורשי צרות-העין אם מתחקים אחר הסיטואציות הרגשיות האופייניות לשלבים המוקדמים והראשוניים ביותר. הביקורת ההרסנית בולטת במיוחד בקרב מטופלים פרנואידיים, המתמכרים להנאה הסאדיסטית שהם שואבים מהזלזול בעבודתו של האנליטיקאי, אף-על-פי שזו הקלה עליהם במידה מסוימת. בקרב מטופלים אלה, הביקורת המונעת מצרות-עין גלויה לחלוטין, ואילו בקרב אחרים היא עשויה למלא תפקיד חשוב לא פחות, אולם אינה באה לידי ביטוי ואף אינה מודעת. על-פי ניסיוני, התקדמותנו האיטית במקרים כאלה קשורה אף היא לצרות-עין. אנו מגלים כי ספקותיהם וחוסר-הודאות של המטופלים ביחס לערכה של האנליזה לא מרפים מהם. למעשה, במקרים אלה המטופל מפצל את החלק צר-העין והעיון של העצמי שלו, ומציג בפני האנליטיקאי היבטים אחרים, שאותם הוא תופס כראויים יותר. אולם החלקים שפוצלו משפיעים באופן מהותי על מהלך האנליזה, אשר בסופו של דבר יכולה להועיל רק אם היא משיגה גיבוש ומתמורדת עם האישיות בשלמותה. מטופלים אחרים מנסים להימנע מביקורתיות על-ידי בלבול. בלבול זה אינו משמש רק כהגנה, אלא מבטא גם את חוסר-הודאות באשר לאנליטיקאי: האם הוא עדיין דמות טובה, או שמא הוא והעזרה שהעניק התקלקלו בשל ביקורתו העוינת של המטופל. חוסר-ודאות זה קשור ברגשות הבלבול,

המתעוררים כתוצאה מהפרעה ביחס המוקדם ביותר לשד האם: בשל עוצמתם של מנגנונים פרנואידיים וסכיזואידיים ובשל הרחף צר-העין, התינוק אינו יכול להפריד כראוי בין אהבה לשנאה ולהרחיקן זו מזו, ולפיכך גם אינו מסוגל להפריד בין האובייקט הטוב לרע. משום כך, הוא צפוי לחוש בלבול באשר לשאלה מה טוב ומה רע גם בהקשרים אחרים. כך, צרות-העין וההגנות מפניה הינן חלק חשוב מהתגובה הטיפולית השלילית, זאת בנוסף לגורמים שגילה פרוירד ושפותחו על-ידי ג'ואן ריביר.⁹

צרות-העין, וההתייחסויות הנפשיות שהיא מכוננת, פוגמות בבניה ההדרגתית של האובייקט הטוב בסיטואציית ההעברה. אם בשלב המוקדם ביותר המזון הטוב והאובייקט הטוב הראשוני לא התקבלו ולא נטמעו, הרי שהדבר חוזר על עצמו בהעברה ומהלך האנליזה נפגם. בעזרת הממצאים האנליטיים ניתן, על-ידי עיבוד של סיטואציות קודמות, לשחזר את רגשותיו של המטופל כלפי שד האם בשעה שהיה תינוק. לדוגמה, התינוק עשוי להתמרמר על כך שהחלב זורם מהר מדי או לאט מדי,¹⁰ או על כך שלא קיבל את השד כשהשתוקק לו יותר מכל, ולכן כשהשד מוצע לו, הוא אינו חפץ בו עוד, מפנה לו עורף ומוצץ את אצבעותיו במקום זאת. כאשר הוא מוכן לקבל את השד, יתכן שלא ישתה מספיק, או שתחול הפרעה כלשהי בהנקה. ישנם תינוקות שללא ספק מתקשים מאוד להתגבר על תחושות התמרמרות שכאלה. אחרים מצליחים להתגבר על תחושות אלה אף-על-פי שהן מבוססות על תסכולים אמיתיים; הם מקבלים את השד ושואבים את מלוא העונג מההנקה. באנליזה אנו מגלים כי מטופלים שדווח להם כי קיבלו את מזונם בסיפוק ולא גילו כל סימן ברור לסוגי היחס שתוארתי, פיצלו את התמרמרותם, צרות-עינם ושנאתם, אך בכל זאת אלה תרמו להתפתחות אישיותם. תהליכים אלה מתחווים היטב בסיטואציית ההעברה. באנליזה מתברר כי המשאלה המקורית למצוא חן בעיני האם, הכמיהה להיות נאהבים וכן הצורך להיות מוגנים מהדחפים ההרסניים שלהם, מונחים

9. "A Contribution to the Analysis of the Negative Therapeutic Reaction" (1936); וגם פרוירד, "האני והסתם" (1923).

10. יתכן שהתינוק אכן קיבל כמות מועטה של חלב, או לא קיבל אותו כשרצה בו יותר מכל, או לא קיבל אותו כראוי, למשל כשהחלב זרם מהר מדי או לאט מדי. האופן שבו התינוק מוחזק, נוחיותו, יחסה של האם להנקה, העונג שהיא שואבת ממנה או החרדה שלה מפניה, האם הוענק הבקבוק או השד – לכל הגורמים הללו יש חשיבות עצומה בכל אחד מהמקרים.

ביסוד שיתוף הפעולה של אותם מטופלים, שצרות-עינים ושנאתם פוצלו אך מהוות חלק מהתגובה הטיפולית השלילית.

התייחסתי לעתים קרובות לתשוקתו של התינוק לשד הבלתי-נדלה והנוכח תמיד, אולם כפי שהצעתי בסעיף הקודם, התינוק אינו משתוקק רק למזון, אלא מבקש גם להשתחרר מהדחפים ההרסניים ומחרדת הרדיפה. תחושה זו, שהאם היא כל יכולה וכי האחריות למניעת כל כאב ורוע ממקורות פנימיים וחיצוניים מוטלת עליה, מתגלה גם באנליזה של מבוגרים. יש לציין כי השינויים החיוביים בהזנת ילדים שהתחוללו בשנים האחרונות, בניגוד לאופן ההזנה הנוקשה למדי המתבצע על-פי לוח זמנים, אינם יכולים למנוע לחלוטין את קשייו של התינוק, זאת משום שהאם אינה יכולה לסלק את דחפיו ההרסניים ואת חרדת הרדיפה שלו. בנוסף לכך, יש להביא בחשבון כי יחס חרד מדי של האם, המעניקה לתינוק מזון בכל פעם שהוא בוכה, אינו מועיל לתינוק. הוא חש בחרדתה של האם וזו מגבירה את חרדתו שלו. נתקלתי גם בהתמרמרות של מבוגרים על כך שלא הורשו לבכות מספיק, ובכך החמיצו את האפשרות לבטא חרדה וצער (וכך לזכות בהקלה). כתוצאה מכך, דחפים תוקפניים וחרדות דיכאוניות לא מצאו פורקן במידה מספקת. מעניין לציין כי אברהם טען כי חלק מהגורמים המונחים ביסוד המחלה המאנית-דפרסיבית הם תסכול רב מדי וכן פיגוק מופרז,¹¹ זאת משום שתסכול, אם איננו מופרז, ממריץ את ההסתגלות לעולם החיצוני ואת התפתחותה של תחושת המציאות. למעשה, תחושת תסכול ובעקבותיה תחושת סיפוק, עשויות להעניק לתינוק הרגשה שהצליח להתמודד עם החרדה שלו. גיליתי גם שתשוקותיו הלא מסופקות של התינוק, שבמידה מסוימת אינן ניתנות לסיפוק, תורמות באורח משמעותי לעירונים שלו ולפעילויותו היצירתיות. העדר קונפליקט בתינוק, אילו ניתן היה להעלות על הדעת מצב היפותטי שכזה, היה שולל ממנו את העשרת אישיותו וגזול ממנו גורם חשוב בהתחזקות האני שלו, זאת משום שקונפליקט והצורך להתגבר עליו מאפשרים יצירתיות.

מהטענה שצרות-עין מקלקלת את האובייקט הראשוני הטוב ומאיצה את המתקפות הסאדיסטיות על השד ניתן להסיק מסקנות נוספות. השד שהותקף בדרך זו מאבד מערכו ומתקלקל מאחר שנשך והורעל בשתן וצואה. צרות-עין מופרות מגבירה את עוצמתן של מתקפות אלה ואת

11. "A Short History of the Development of the Libido" (1924).

משכן, ובכך מקשה על התינוק להשיב לעצמו את האובייקט הטוב שאבד, בעוד שמתקפות סאדיסטיות על השד שבעיקרן אינן מונעות על-ידי צרות-עין חולפות מהר יותר, ובכך אינן הורסות בעיני רוחו של התינוק את טובו של האובייקט בצורה כה חמורה ולטווח כה ארוך: התינוק חווה את השד שחוזר ומספק עונג כהוכחה לכך שהשד לא נפגע ושעודנו טוב.¹²

העובדה שצרות-עין מקלקלת את היכולת להתענג מסבירה במידה מסוימת את היותה תופעה כה עיקשת.¹³ זאת משום שההתענגות והכרת-תודה שזו מעוררת משככות דחפים הרסניים, צרות-עין וחמדנות. במלים אחרות, חמדנות, צרות-עין וחרדת רדיפה כרוכות זו בזו ובהכרח מגבירות זו את זו. הנזק שגרמה צרות-העין והחרדה העצומה הנובעת ממנה, וכתוצאה מכך חוסר-הודאות כאשר לטובו של האובייקט, מגבירים את החמדנות ואת הדחפים ההרסניים. כאשר האובייקט נחווה כטוב בכל זאת, התינוק הושק בו ומכניס אותו פנימה בחמדנות רבה אף יותר. הדבר נכון גם לגבי מזון. באנליזה ניתן לראות כי כאשר מטופל מטיל ספק באובייקט שלו, ולכן גם בערכם של האנליטיקאי ושל האנליזה, הוא עשוי להאחז בכל פרשנות שתקל על החרדה שלו, ולבקש להאריך את משך השעה הטיפולית כדי להכניס לתוכו כמה שיותר מהטוב (חלק מהאנשים פוחדים במידה כה רבה מחמדנותם, עד שהם להוטים במיוחד לעזוב בשעה היעודה).

ספקות באשר לבעלות על האובייקט הטוב, ובמקביל אי-הודאות באשר לטובו של האדם עצמו, גורמים אף הם להזדהויות חמדניות ובלתי-מובחנות; אנשים כאלה מושפעים בקלות משום שאינם יכולים לסמוך על שיפוטם הם.

בניגוד לתינוק, אשר בשל צרות-עינו אינו יכול לכוונן בביטחה אובייקט פנימי טוב, הרי שיחסו של ילד בעל יכולת רבה לחוש אהבה והכרת-תודה לאובייקט הטוב, מבוסס היטב. הוא יכול לשאת תחושות

12. תצפיות על תינוקות ממחישות את ההתייחסויות הלא-מודעות הבסיסיות הללו. כאמור, חלק מהתינוקות שבכו מתוך זעם נראים מאושרים למדי זמן קצר לאחר שאכלו. פירוש הדבר הוא שאיבדו את האובייקט הטוב שלהם באופן זמני אך גם זכו בו מחדש. בתינוקות אחרים, ההתמרמרות והחרדה שאינן מרפות, אף-על-פי שהן נחלשות לרגע בשל ההזנה, מתגלות למתבונן מקרוב.

13. ברי כי חסך, הזנה לא מספקת ותנאים שליליים מעצימים את צרות-העין מאחר שהם מפריעים לסיפוק המלא, וכך נוצר מעגל קסמים.

זמניות של צרות-עין, שנאה והתמרמרות, המתעוררות אפילו בקרב ילדים אהובים הזוכים בטיפול אמהי טוב, מבלי שיגרם לו נזק מהותי. כך, כאשר מצבים שליליים אלה הם בני-חלוף, האובייקט הטוב נרכש מחדש שוב ושוב. זהו גורם חיוני בכינונו של האובייקט הטוב ובהנחת היסודות ליציבות ולאני חזק. במהלך ההתפתחות, היחס לשד האם הופך לבסיס למסירות, לערכים ולמטרות נעלות, וכך נעשה שימוש בחלק מהאהבה שהופנתה במקור כלפי האובייקט הראשוני.

נגזרת מרכזית של היכולת לאהוב היא תחושת הכרת-תודה. הכרת-תודה חיונית לבניית היחס עם האובייקט הטוב, וגם מונחת ביסוד היכולת להעריך את הטוב באחרים ובעצמי. שורשיה של הכרת-התודה נעוצים ברגשות ובהתייחסויות המתעוררים בשלב המוקדם ביותר של הינקות, כאשר האם היא האובייקט האחד והיחיד עבור התינוק. התייחסתי בעבר ליחס מוקדם זה¹⁴ כאל הבסיס לכל היחסים עם אדם אהוב.

בעוד שהיחס היחודי לאם משתנה מאדם לאדם במשכו ובעוצמתו, אני סבורה כי הוא קיים בכל בני האדם במידה זו או אחרת. המידה שבה ימשך ללא הפרעה תלויה בחלקה בנסיבות חיצוניות, אולם נראה שהגורמים הפנימיים המונחים ביסודו, ומעל לכל היכולת לאהוב, הם מולדים. דחפים הרסניים, ובמיוחד צרות-עין חזקה, עשויים בשלב מוקדם לערער את היחס המסוים הזה לאם. אם צרות-העין כלפי השד המיניק חזקה, הרי שהסיפוק המלא מופרע, מאחר שכפי שצינתי לעיל, צרות-העין גורמת לשדירות נכסיו של האובייקט ולקלקולם.

התינוק יכול להתענג בצורה מלאה רק אם יכולתו לאהוב מפותחת מספיק, וההתענגות היא שיוצרת את הבסיס להכרת-תודה. פרויד תיאר את האושר העילאי שהתינוק שואב מן ההנקה כאבטיפוס של הסיפוק המיני.¹⁵ אני סבורה כי חוויות אלה הן הבסיס לא רק לסיפוק מיני אלא לכל תחושת אושר עתידית, וכי הן מאפשרות את תחושת האחדות עם אדם אחר. אחדות כזו פירושה להיות מובן לחלוטין, רבר חיוני לכל קשר טוב של אהבה או של ידידות. במיטבה, הבנה כזו אינה זקוקה למלים שתבטאנה אותה, משום שהיא נגזרת מהקירבה המוקדמת ביותר אל האם בשלב הקדם-לשוני. היכולת להתענג באופן מלא מהיחס הראשוני לשד מניחה את היסודות ליכולת ההתענגות ממקורות שונים.

14. "חיי הרגשיים של התינוק" (1952).

15. "שלוש מסות על התיאוריה של המיניות" (1905).

אם ההתענגות מההזנה אינה מופרעת לעתים קרובות, הרי שהפנמתו של השד הטוב מתרחשת בביטחון יחסי. סיפוק מלא בהנקה פירושו שהתינוק חש כי קיבל מהאובייקט האהוב שלו מתנה יחודית שהוא רוצה לשמור. זהו הבסיס להכרת-תודה. הכרת-תודה קשורה קשר הדוק באמון בדמויות חיוביות, כלומר ביכולת לקבל ולהטמיע את האובייקט הראשוני האהוב (לא רק כמקור מזון) מבלי שחמדנות וצרות-עין יפריעו יתר על המידה, זאת משום שהפנמה חמדנית מערערת את היחס לאובייקט. במקרה זה, האדם חש שהוא שולט בו ומתיש אותו, ולכן פוגע בו, בעוד שביחס הטוב לאובייקט הפנימי והחיצוני שולטת המשאלה לשמר אותו ולחוס עליו. תיארתי בהקשר אחר¹⁶ את התהליך שעומד ביסוד האמון בשד הטוב כנגזר מיכולתו של התינוק להשקיע ליבדו באובייקט החיצוני הראשון. כך מתבסס אובייקט טוב,¹⁷ שאוהב את העצמי ומגונן עליו, ונאהב ומגונן על-ידו. זהו הבסיס לאמון בטוב של עצמנו.

ככל שהסיפוק מההנקה תכוף יותר ומתקבל במלואו, כך תחושות ההתענגות והכרת-התודה תכופות יותר, ובהתאם לכך גם המשאלה לענג את האחר. חוויה חוזרת זו מאפשרת הכרת-תודה ברמה העמוקה ביותר, וממלאת תפקיד חשוב ביכולת לבצע תיקון, ובכל העידונים. באמצעות תהליכי השלכה והפנמה, באמצעות עושר פנימי המוענק לאחרים ומופנם מחדש, מתחוללת העשרה והעמקה של האני. בדרך זו חוזרת ומתבססת הבעלות על אובייקט פנימי מועיל, והכרת-התודה יכולה להתבטא במלואה.

הכרת-תודה קשורה קשר הדוק בנדיבות. עושר פנימי נובע מהטמעה של האובייקט הטוב וכתוצאה מכך מסוגל האדם לחלוק את עושרו עם אחרים. כך, מתאפשרת הפנמת עולם חיצוני ידידותי יותר, והעשרה פנימית. חוסר-הערכה של נדיבות אינו מערער בהכרח את יכולת הנתינה. לעומת זאת, כאשר תחושה זו של עושר פנימי וכוח אינה מבוססת, גורר בעקבותיו בולמוס של נדיבות צורך מוגזם בהערכה והכרת-תודה, וכתוצאה מכך גם חרדות רדיפה שבהן חש האדם מרושש ושדוד.

צרות-עין חזקה כלפי השד המיניק מפריעה ליכולת להתענג באופן מלא, ובכך מערערת את התפתחותה של הכרת-התודה. הסיבות הפסיכולוגיות לכך שצרות-עין נמנית עם "שבעת החטאים" נוגעות

16. "On Observing the Behavior of Young Infants" (1952).

17. ראו מושגו של דונלד ויניקוט "השד הרימיני" והשקפתו כי תחילה נוצרים האובייקטים על-ידי העצמי ("Psychoses and Child Care", 1953).

לענייננו. ניתן לומר כי באופן לא-מודע, היא אף נחשבת לחטא החמור מכולם, משום שהיא מקלקלת את האובייקט הטוב, את מקור החיים, ומזיקה לו. השקפה זו תואמת את זו שתיאר צ'וסר באגדת הכומר (*The Parson's Tale*): "ודאי שצרות-עין היא החטא הנורא ביותר, משום שכל החטאים האחרים הם כנגד מידה טובה אחת בלבד, בעוד שצרות-עין היא כנגד כל המידות הטובות וכנגד כל הטוב". תחושתו של האדם שפצע והרס את האובייקט הראשוני פוגמת באמון שלו בכנות יחסיו בעתיד וגורמת לו לפקפק ביכולתו לאהוב ולהיות טוב.

לעתים קרובות אנו נתקלים בביטויים של הכרת-תודה שמתעוררים בעיקר מתוך רגשות אשמה, ופחות מתוך היכולת לאהוב. אני סבורה שההבחנה בין רגשות אשמה מסוג זה לבין הכרת-תודה ברמה העמוקה ביותר היא חשובה. אולם אין פירושו הדבר שמרכיב כלשהו של אשמה אינו חודר לעולם לרגשות הכרת-התודה האמיתיים ביותר.

תצפיותי העידו ששינויים משמעותיים באופי האדם, ולמעשה התפוררותו, שכיחים יותר בקרב אנשים שלא ביססו היטב את האובייקט הראשון, ושאינם מסוגלים לשמר תחושה של הכרת-תודה כלפיו. כאשר חרדת הרדיפה שלהם מתגברת מסיבות פנימיות או חיצוניות, הם מאבדים לגמרי את האובייקט הראשוני הטוב ואת תחליפיו, בין אם אלה אנשים או ערכים. התהליכים שעומדים ביסוד שינוי זה הם נסיגה אל מנגנוני פיצול מוקדמים והתפרקות. אף-על-פי שהתפרקות מסוג זה משפיעה במידה רבה על האופי, היא אינה מובילה בהכרח למחלה גלויה: הדבר תלוי במידת חומרתה. כוונתי לכמה היבטים של השינויים באופי, כגון: ההשתוקקות לכוח ולמעמד או הצורך לפייס רודפים בכל מחיר.

ראיתי במספר מקרים כי כאשר מתעוררת צרות-עין כלפי אדם, היא נובעת ממקורותיה הראשוניים ביותר. כל יכולתן של תחושות ראשוניות אלה משתקפת בתחושת צרות-העין המאוחרת כלפי דמות הלופית, ולפיכך מחזקת הן את הרגשות שעוררה צרות-העין והן את הדרכון והאשמה. סביר להניח כי התעוררות זו של צרות-העין המוקדמת ביותר בעקבות חוויה יומיומית היא משותפת לכולנו, אך מידת התחושה ועוצמתה, וכן תחושת ההרס הכל יכול, משתנות מאדם לאדם. גורם זה עשוי להתברר כבעל חשיבות רבה באנליזה של צרות-העין, משום שהאנליזה תשפיע בצורה משמעותית רק אם תוכל לחדור למקורותיה העמוקים יותר.

אין ספק שלכל אורך חייו של האדם, מעוררים תסכול ונסיבות

שליליות מידה מסוימת של צרות-עין ושנאה, אך עוצמתם של רגשות אלה והאופן שבו האדם מתמודד עמם משתנים מאדם לאדם. זוהי אחת הסיבות לכך שהיכולת להתענג, הקשורה ביכולת לחוש הכרת-תודה על טוב שניתן, משתנה אף היא מאדם לאדם.

III

כדי להבהיר את טיעוני, אתייחס להשקפותיי באשר לאני המוקדם. אני מאמינה שהוא כבר קיים מיום הלידה, אם כי במצב גולמי וחסר-לכידות. כבר בשלב המוקדם יש לו כמה תפקידים חשובים. ניתן לעשות הקבלה בין האני המוקדם הזה לבין החלק הלא-מודע של האני שהוגדר על-ידי פרויד. אף-על-פי שפרויד לא הניח כי האני קיים למן ההתחלה, הוא ייחס לאורגניזם תפקיד אשר על-פי תפיסתי רק האני יכול למלאו. על-פי השקפתי, ובניגוד להשקפתו של פרויד בנקודה זו,¹⁸ איום האיון הפנימי מידי יצר המוות הוא החרדה הקדומה ביותר, והאני הוא שמסיט במידה מסוימת את האיום הזה החוצה. הוא עושה זאת בשירות יצר החיים, ואולי מופעל על-ידו. פרויד ייחס לאורגניזם את ההגנה הבסיסית הזו מפני יצר המוות, ואילו אני סבורה כי תהליך זה הוא פעילותו העיקרית של האני.

אני סבורה כי קיימות פעילויות ראשוניות נוספות של האני שנובעות מהצורך החיוני להתמודד עם המאבק בין יצר החיים ליצר המוות. אחת הפעילויות האלה היא גיבוש הדרגתי, שמקורו ביצר החיים והוא בא לידי ביטוי ביכולת לאהוב. לעומת זאת, האני נוטה לפצל את עצמו ואת האובייקטים שלו משום שבלידה הוא ברובו חסר-לכידות, וכן משום שפיצול זה מגן מפני החרדה הקדומה ולכן מהווה אמצעי לשימור האני. זה שנים רבות אני מייחסת חשיבות עצומה לפיצול מסוים: חלוקת השד לאובייקט טוב ואובייקט רע. אני סבורה כי חלוקה זו מכבדת את הקונפליקט המולד בין אהבה לשנאה ואת החרדות הנובעות מכך. דומה כי בנוסף לחלוקה זו קיימים תהליכים שונים של פיצול, שרק בשנים האחרונות הצלחנו לעמוד על טיבם. לדוגמה, מצאתי כי במקביל להפנמה החמדנית והטורפת של האובייקט, ובראש ובראשונה של השד, מפצל האני במידות שונות את עצמו ואת האובייקטים שלו, וכך מצליח לשלח מעליו את הרחפים ההרסניים ואת חרדות הרדיפה הפנימיות. תהליך זה, המשתנה בעוצמתו וקובע את מידת הנורמליות של האדם,

18. פרויד טען כי "הלא-מודע אינו מכיל דבר אשר יוכל להעניק תוכן כלשהו לדעיון איון החיים". (*Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, S.E. 20, עמ' 129).

צרות-העין וחרדת הרדיפה חזקים מאוד, וכי האידיאליזציה מתפקדת בעיקר כהגנה מפני רגשות אלה.

אם האובייקט הטוב מושרש היטב, הפיצול הוא אחר במהותו, ומאפשר את התהליך רב-החשיבות של גיבוש האני ומיוג האובייקט. כך האהבה מרככת במידה מסוימת את השנאה וניתן לעבד את העמדה הדיכאונית. כתוצאה מכך, ההזדהות עם אובייקט טוב ושלם היא ההזדהות המבוססת יותר, שמעניקה כוח לאני ומאפשרת לו לשמר את זהותו, וכן את התחושה כי יש בו טוב שמקורו באני עצמו. הוא הופך מועד פחות להזדהות חסרת-הבחנה עם מגוון אובייקטים, תהליך המאפיין אני חלש. בנוסף לכך, את ההזדהות המלאה עם האובייקט הטוב מלווה התחושה כי לעצמי טוב משל עצמו. כאשר דבר-מה משתבש, מידה מופרזת של הזדהות השלכתית, שבאמצעותה מושלכים חלקים מפוצלים של העצמי לתוך האובייקט, גורמת לבלבול עצום בין העצמי לאובייקט, שמחליף לבסוף את העצמי.²⁰ בתהליך זה כרוכות גם היחלשותו של האני והפרעה חמורה ביחסי האובייקט.

תינוקות בעלי יכולת עצומה לאהוב חשים פחות צורך באידיאליזציה מאלה שנשלטים על-ידי הדחפים ההרסניים וחרדת הרדיפה. אידיאליזציה מופרזת מעידה על כך שרדיפה היא הכוח המניע העיקרי. עבורתי עם ילדים צעירים הוכיחה לי כי אידיאליזציה היא תוצאה של חרדת רדיפה והגנה מפניה, וכי השד האידיאלי הוא תמונת המראה של השד הטורף.

אובייקט האידיאליזציה מלוכד פחות באני מהאובייקט הטוב, מאחר שהוא נובע בראש ובראשונה מחרדת רדיפה ופחות מהיכולת לאהוב. מצאתי גם שהאידיאליזציה נובעת מהתחושה המולדת כי קיים שד טוב מאוד, המובילה לערגה לאובייקט הטוב וליכולת לאהוב אותו.²¹ דומה שזהו תנאי לחיים עצמם, כלומר, ביטוי של יצר החיים. מאחר שהצורך באובייקט טוב הוא אוניברסלי, ההבחנה בין אובייקט שעבר אידיאליזציה לאובייקט טוב אינה מוחלטת.

ישנם אנשים המתמודדים עם חוסר-יכולתם להחזיק בתוכם אובייקט

20. דנתי בחשיבותו של תהליך זה בכתבים מוקדמים יותר, ובשלב זה אני מבקשת רק להרגיש שהיבר נתפס על-ידי כמנגנון מרכזי בעמדה הפרנואידית-סכיזואידית.

21. התייחסתי בעבר לצורך המולד באידיאליזציה של המצב העוברי הטרום-לידתי. מושא נוסף לאידיאליזציה הוא יחסי האס-תינוק. דווקא האנשים שלא היו מאושרים בקשר זה, הם שעושים אידיאליזציה שלו ביעבר.

הוא אחת ההגנות הפעילות במהלך העמדה הפרנואידית-סכיזואידית, שבאופן נורמלי משתרעת על פני שלושת או ארבעת החודשים הראשונים של החיים.¹⁹ אינני טוענת כי במהלך תקופה זו התינוק לא מסוגל להנות באופן מלא מההזנה, מהיחס לאמו, מנוחות או מרווחה גופנית. אולם כשמתעוררת חרדה היא בעלת אופי פרנואידית, וההגנות מפניה וכן המנגנונים המופעלים הם בעיקרם סכיזואידיים. הדבר נכון, לאחר שישונו הדברים הטעונים שינוי, גם ביחס לחייו הרגשיים של התינוק במהלך התקופה שבה שלטת העמדה הדיכאונית.

נחזור לתהליך הפיצול, שנתפס על-ידי כתנאי מוקדם ליציבותו היחסית של התינוק הצעיר. לרוב, במהלך החודשים הראשונים מפריד התינוק בין האובייקט הטוב לרע ובכך משמר את האובייקט הטוב ומגביר את ביטחונו של האני. חלוקה ראשונית זו תלויה ביכולת לאהוב ובקיומו של אני חזק יחסית. לפיכך השערתי היא שהיכולת לאהוב מניעה הן את הנטייה לגיבוש והן את הפיצול הראשוני המוצלח בין האובייקט האהוב והשנאה. קביעה זו עשויה להיתפס כפרדוקסלית, אולם מאחר שהגיבוש מתבסס על אובייקט טוב מושרש היטב היוצר את גרעין האני, הרי שמידה מסוימת של פיצול חיונית לצורך גיבוש, זאת משום שהפיצול משמר את האובייקט הטוב ומאוחר יותר מאפשר לאני להתמזג על שני היבטיו. צרות-עין מופרזת, המבטאת את הדחפים ההרסניים, מפריעה לפיצול הראשוני בין השד הטוב לרע, וכתוצאה מכך לא ניתן לכונן כראוי את האובייקט הטוב. כך, היסודות לאישיות בוגרת מפותחת ומגובשת אינם מבוססים די, שכן ההבחנה המאוחרת בין טוב לרע הופרעה בהקשרים שונים. כאשר הפרעה זו בהתפתחות נגרמת כתוצאה מצרות-עין מופרזת, היא נובעת משכיחות גבוהה של מנגנונים פרנואידיים וסכיזואידיים בשלבים המוקדמים ביותר, היוצרים על-פי השערתי את הבסיס לסכיזופרניה.

יש להבחין בין אובייקט טוב לאובייקט שעבר אידיאליזציה כאשר אנו חוקרים תהליכי פיצול מוקדמים, אם כי לא ניתן לערוך הבחנה חדה בין השניים. פיצול קיצוני בין שני היבטיו של האובייקט אין פירושו הפרדה בין האובייקט הטוב לרע, אלא בין אובייקט אידיאלי לאובייקט רע במיוחד. הפרדה חדה שכזו מעידה על כך שהדחפים ההרסניים,

19. ראו מאמרי "הערות לכמה מנגנונים סכיזואידיים"; ראו גם מאמרו של הרברט רונפלד, "Analysis of a Schizophrenic State with Depersonalization" (1947).

טוב (הנובע מצרות-עין מופרזת) בעזרת אידיאליזציה שלו. אידיאליזציה ראשונה זו רופפת, משום שצרות-העין כלפי האובייקט הטוב נידונה להיות מופנית גם כלפי חלקו האידיאלי. גם האידיאליזציות של אובייקטים נוספים וההזדהות עמם אינן יציבות וחסרות-הבחנה לעתים קרובות. חמדנות היא גורם חשוב בהזדהויות חסרות-הבחנה כאלה, מאחר שהצורך להפיק תמיד את הטוב ביותר מפריע ליכולת לברור ולהבחין. חוסר-יכולת זה קשור גם לבלבול בין טוב לרע המתעורר ביחס לאובייקט הראשוני.

בעוד שאלה שמבססים בביטחון יחסי את האובייקט הראשוני הטוב מסוגלים לשמור על אהבתם כלפיו למרות מגרעותיו, הרי שיחסי האהבה והידידות של האחרים מאופיינים באידיאליזציה. האידיאליזציה נוטה לקרוס וכתוצאה מכך מוחלף האובייקט האהוב לעתים קרובות באובייקט אהוב אחר, זאת משום שאף אחד אינו יכול לעמוד בציפיות. מי שנתפס קודם לכן כאידיאלי נתפס עתה כרודף (בכך מתגלה שהאידיאליזציה מקבילה לרדיפה), ומושלכות לתוכו צרות-העין והביקורתיות של הסובייקט. חשוב מאוד להבין שתהליכים דומים פעילים גם בעולם הפנימי, שמכיל בשל כך אובייקטים מסוכנים במיוחד. תהליכים אלה מובילים לחוסר-יציבות במערכות יחסים. זהו היבט נוסף של חולשת האני, שאליה התייחסתי לעיל במסגרת הדיון בהזדהויות חסרות-הבחנה.

ספקות ביחס לאובייקט הטוב מתעוררים בקלות אפילו ביחסי אם-ילד יציבים, לא רק בשל התלות של התינוק באמו, אלא גם בשל החרדה החוזרת ונשנית שהמדננותו ודחפיו ההרסניים יגברו עליו, חרדה הגורמת למצבים דיכאוניים. למעשה, ככל שלב בחיים יכולים להתערער האמונה והאמון תחת מתח החרדה. אך עוצמתם ומשכמ של מצבי הספק, הדכדוך והרדיפה, הם שקובעים אם האני יהיה מסוגל לגבש מחדש את עצמו ולהשיב על כנם את האובייקטים הטובים שלו.²² תקווה ואמונה בקיומו של הטוב, כפי שמוכיחים חיי היומיום, עוזרות להתמודד עם מצוקות קשות ומנטרלות תחושות רדיפה בצורה יעילה.

22. בהקשר זה יש לאזכר את מאמרי "אבל ביחס למצבים מאניים-דפרסיביים", שבו הגדרתי את העיבוד הנורמלי של האבל כהליך שבמהלכו מושבים על כנם האובייקטים הטובים המוקדמים. הצעתי כי עיבוד זה מתרחש לראשונה כשהתינוק מתמודד בהצלחה עם העמדה הדיכאונית.

IV

נראה כי אחת התוצאות של צרות-עין מופרזת היא הופעה מוקדמת של אשמה. אם אשמה מוקדמת מורגשת על-ידי אני שעדיין אינו מסוגל לשאת אותה היא נחוות כרדיפה, והאובייקט המעורר אותה הופך לרודף. במקרה זה, התינוק אינו יכול לעכר את החרדה הדיכאונית וכן את חרדת הרדיפה, משום שהשתיים מתערבכות זו בזו. האני המגובש והחזק יותר מסוגל לשאת את כאב האשמה ולפתח הגנות בהתאם, ובעיקר את הנטייה לעשות תיקון, כשמתעוררת העמדה הדיכאונית כמה חודשים לאחר מכן. אשמה מוקדמת המופיעה בשלב המוקדם ביותר (במהלך העמדה הפרנואידית-סכיוואידית) מגבירה את תחושות הרדיפה ואת ההתפרקות, ואף גורמת לכישלון העיבוד של העמדה הדיכאונית.²³

ניתן לזהות כישלון זה בקרב מטופלים צעירים ומבוגרים כאחד: כאשר מורגשת אשמה, הופך האנליטיקאי לרודף ומואשם באמתלות שונות. במקרים אלה מתגלה כי כתינוקות, לא היו מסוגלים המטופלים לחוש אשמה מבלי שזו תוביל לחרדת רדיפה, המלווה בהגנות. הגנות אלה מופיעות מאוחר יותר כהשלכה על האנליטיקאי וכהכחשה כל יכולה.

השערתי היא כי אחד המקורות הגדולים ביותר לרגש האשמה קשור תמיד בצרות-עין כלפי השד המיניק, ולתחושה כי התקפותינו צרות-העין קלקלו את הטוב שבו. אם האובייקט הראשוני בוסס באופן יציב יחסית בינקות המוקדמת, ניתן להתמודד עם האשמה שתחושות אלה מעוררות בצורה טובה יותר, משום שצרות-העין היא זמנית ומסכנת פחות את היחס לאובייקט הטוב.

צרות-עין מופרזת מפריעה לטיפוק אוראלי הולם, ופועלת כגירוי

23. אף-על-פי שאני עדיין גורסת כי העמדה הדיכאונית מתחילה ברבע השני של שנת החיים הראשונה ומגיעה לשיאה בגיל שישה חודשים בקירוב, נראה כי תינוקות מסוימים כבר חשים אשמה חולפת בתורשי החיים הראשונים (ראו "On the Theory of Anxiety and Guilt"). אולם אינני טוענת כי העמדה הדיכאונית מופיעה בשלב זה. תיארתיו בעבר את מגוון התהליכים וההגנות המאפיינים את העמדה הדיכאונית, כגון: היחס לאובייקט השלם; הכרה מלאה יותר במציאות פנימית וחיצונית; הגנות מפני דיכאון וביחוד דחף התיקון, והרחבת יחסי האובייקט המובילה לשלבי הראשונים של התסביך האדיפלי. עמדותי כי האשמה החולפת נחוות בשלב הראשון של החיים דומה יותר לעמדה שהחזקתי בה בשעה שכתבתי את ספרי *Psycho-Analysis of Children*, שבו תיארתיו רגשות אשמה ורדיפה הנחוים על-ידי תינוקות צעירים מאוד. כאשר הגדרתי מאוחר יותר את העמדה הדיכאונית, הפרדתי באופן ברור יותר, ואולי באופן סכמטי מדי, בין אשמה, דיכאון וההגנות התואמות מצד אחד, לבין השלב הפרנואידית (שכיניתו מאוחר יותר בשם העמדה הפרנואידית-סכיוואידית) מצד אחר.

המעצים תשוקות ונטיות גניטליות. מכך משתמע שהתינוק פונה מוקדם מדי לטיפול הגניטלי, וכתוצאה מכך היחס האוראלי עובר גניטליזציה והנטיות הגניטליות נצבעות יתר על המידה בתחושות התמרמרות ובחזרות אוראליות. טענתי בעבר כי יתכן שתחושות ותשוקות גניטליות פעילות מיום הלידה ואילך. לדוגמה, ידוע היטב כי לתינוקות ממין זכר יש זקפה בשלב מוקדם ביותר. אולם בטענה כי תחושות אלה מתעוררות בטרם עת, כוונתי היא שבשלב שבו באופן נורמלי התשוקות האוראליות הן השולטות, מפריעות הנטיות הגניטליות לנטיות האוראליות.²⁴ כאן עלינו להתייחס שוב להשפעותיו של הבלבול המוקדם, המתבטא בטשטוש הדחפים והפנטסיות האוראליים, האנאליים והגניטליים. חפיפה בין מקורות שונים אלה של הליבידו ושל התוקפנות היא נורמלית. אך כאשר החפיפה מונעת את האפשרות לחוות במידה מספקת את עליונותה של כל אחת מהנטיות בשלב ההתפתחות המתאים לה, חיי המין והעידונים בשלב מאוחר יותר מושפעים לרעה. גניטליות המבוססת על בריחה מפני אוראליות היא מצב לא יציב משום שמועברים אליה החשדות והאכזבות הכרוכים בעונג האוראלי הפגום. ההפרעה לעליונות האוראלית הנגרמת על-ידי נטיות גניטליות מערערת את הסיפוק הגניטלי, ולעתים קרובות גורמת לאוננות אובססיבית והפקרות מינית, זאת משום שחסרונה של ההתענגות הראשונית מחדיר אלמנטים כפייתיים לתשוקות הגניטליות, וכפי שהתגלה בכמה מטופלים, עשוי להחדיר תחושות מיניות לכל הפעילויות, תהליכי החשיבה ותחומי העניין. בקרב תינוקות מסוימים, בריחה לגניטליות היא גם הגנה מפני שנאה ופגיעה באובייקט הראשון, שכלפיו מכוונים רגשות דו-ערכיים. מצאתי שהופעה מוקדמת של הגניטליות קשורה ככל הנראה בהופעה מוקדמת של האשמה, ומאפיינת מקרים פרנואידיים וסכיוואידיים.²⁵ כשהתינוק מגיע לעמדה הדיכאונית ומסוגל להתמודד עם המציאות הנפשית שלו, הוא אף מרגיש שהרוע של האובייקט נובע במידה רבה מהתוקפנות שלו עצמו ומההשלכה הנובעת מכך. תובנה זו, ועל כך

מעידה סיטואציית ההעברה, מעוררת כאב נפשי ואשמה עצומים בשעה שהעמדה הדיכאונית בשיאה. אבל היא גם מעוררת תחושות של הקלה ותקווה, ואלה מקלות על האיחוד המחודש של שני היבטיו של האובייקט ושל העצמי, ועל עיבוד העמדה הדיכאונית. תקווה זו מתבססת על הידיעה הלא-מודעת ההולכת וגוברת שהאובייקט, הפנימי והחיצוני, אינו רע כפי שנחווה בהיבטיו המפוצלים. שיכוך השנאה באמצעות האהבה משפר את האובייקט בנפשו של התינוק. הוא אינו נחווה כמי שנהרס בעבר בעוצמה כה רבה, והסכנה שיהרס פוחתת. כאשר אינו פגוע, הוא פגיע פחות גם בהווה ובעתיד. האובייקט הפנימי מאמץ עמדה של דיסון ושימור עצמי, ולכוחו המתעצם יש חשיבות במסגרת תפקידו באני-העליון.

ההתגברות על העמדה הדיכאונית, המלווה באמון רב יותר באובייקט הטוב המופנם, אינה שוללת את אפשרות ביטולן הזמני של תוצאות אלה. מתיחות בעלת אופי פנימי או חיצוני עשויה לעורר דיכאון וחוסר-אמון בעצמי ובאובייקט. אולם אני סבורה כי היכולת להיחלץ ממצבים דיכאוניים מסוג זה ולזכות מחדש בביטחון פנימי היא המדד לאישיות מפותחת היטב. לעומת זאת, ההתמודדות השכיחה עם הדיכאון על-ידי הקשחת הרגשות והכחשתו היא נסיגה להגנות המאניות, שבהן נעשה שימוש במהלך העמדה הדיכאונית הינקותית.

קיים קשר ישיר בין צרות-העין כלפי שד האם לבין התפתחותה של הקנאה. הקנאה מבוססת על החשד כאב, המואשם בגניבת השד והאם עצמה, ועל היריבות עמו. יריבות זו מסמנת את השלבים המוקדמים של התסביך האדיפלי הישר והמהופך, המתעורר בדרך כלל במקביל לעמדה הדיכאונית, ברבע השני של שנת החיים הראשונה.²⁶

התפתחות התסביך האדיפלי מושפעת מאוד מהעליות והמורדות ביחסים הראשונים והבלעדיים עם האם, וכשיחסים אלה מופרעים מוקדם מדי, היריבות עם האב מתחילה טרם זמנה. פנטסיות על הפין שנמצא בתוך האם או בתוך השד שלה הופכות את האב לפולש עוין. פנטסיה זו חזקה במיוחד כשהתינוק לא זוכה בעונג ובאושר המלאים שהיחס המוקדם לאם יכול היה לספק לו, ולא מפנים בביטחון את האובייקט הטוב הראשון. כישלון כזה תלוי בחלקו בעוצמת צרות-העין.

26. הצבעתי בכתבים אחרים, למשל ב"חיי הרגשיים של התינוק", על הקשר ההדוק בין השלב שבו מתפתחת העמדה הדיכאונית לבין השלבים המוקדמים של התסביך האדיפלי.

24. אני סבורה כי לעתים קרובות גניטליזציה מוקדמת זו היא מאפיין של נטיות סכיוופרניות חזקות או סכיוופרניה מלאה. ראו בין "Notes on the Theory of Schizophrenia" (1954) וכן "Differentiation of the Psychotic from the Non-Psychotic Personalities" (1958).
25. ראו "The Importance of Symbol-Formation in the Development of the Ego" (1930), וכן "A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States" (1935), וכן *The Psycho-Analysis of Children*.

בכתבי המוקדמים תיארתי את העמדה הריכאונית והצבעתי על כך שבשלב זה התינוק מגבש בהדרגה את תחושות האהבה והשנאה שלו, ממזג את ההיבט הטוב והרע של האם, וחווה מצבי אבל הכרוכים בתחושות אשמה. הוא מתחיל גם להבין את העולם החיצוני ומסיק מכך שאינו יכול לשמור לעצמו את אמו כרכושו הבלעדי. יכולתו של התינוק להעזר ביחסו לאובייקט השני, האב, או ביחסו לאנשים אחרים בסביבתו כדי להתמודד עם הצער, תלויה ברגשותיו כלפי האובייקט היחודי האבוד שלו. אם היחס מבוסס היטב, הפחד לאבד את האם אינו כה חזק והיכולת להתחלק בה עם אחרים גדולה יותר. במקרה זה, הוא יכול לאהוב יותר את יריביו. מכך משתמע שהוא יכול לעבד את העמדה הריכאונית באופן משביע-רצון, זאת בתנאי שצרות-העין ביחס לאובייקט הראשוני אינה מופרזת.

כידוע, קנאה היא חלק בלתי-נפרד מהסיטואציה האדיפלית ומלווה בשנאה ובמשאלות מוות. אולם בדרך כלל, התווספותם של אובייקטים חדשים שאותם אפשר לאהוב (האב, האחים והאחיות), ופיצויים אחרים שהאני המתפתח שואב מהעולם החיצוני, משככים במידה מסוימת את הקנאה ואת תחושת ההתמרמרות. אם המגננונים הפרנואיריים והסכיואיריים חזקים, הקנאה ובסופו של דבר צרות-עין לא שוככות. התפתחותו של התסביך האדיפלי מושפעת באופן מהותי מכל הגורמים הללו.

הפנטסיות על-אודות שד האם, האם המכילה את פין האב או האב המכיל את האם מאפיינות את השלב המוקדם ביותר של התסביך האדיפלי. זהו הבסיס לדמות ההורה המשולב, שעסקתי בה בהרחבה בכתבים מוקדמים יותר.²⁷ השפעתה של דמות ההורה המשולב על יכולתו של התינוק להבחין בין ההורים ולבסס יחסים טובים עם כל אחד מהם, מושפעת מכוחה של צרות-העין ומעוצמתה של הקנאה האדיפלית. זאת משום שהחשד שההורים מספקים זה את זה תמיד מבחינה מינית מחזק את הפנטסיה, השאובה ממקורות רבים, שהם גם משולבים זה בזה תמיד. אם חרדות אלה פועלות בעוצמה חזקה, וכתוצאה מכך מתארכות יתר על המידה, עשויה להיווצר הפרעה קבועה ביחס לשני ההורים.

27. ראו *The Psycho-Analysis of Children* (ביחוד פרק 8) ו-"חיי הרגשיים של התינוק". בכתבים אלה הצבעתי על כך שפנטסיות אלה הינן חלק מהשלבים המוקדמים של התסביך האדיפלי, אך כעת אוסיף כי התפתחותו של התסביך האדיפלי מושפעת במידה רבה מעוצמת צרות-העין, שקובעת את מידת כוחה של דמות ההורה המשולב.

חוסר-היכולת של אנשים חולים מאוד להפריד את היחס לאב מהיחס לאם, שסבוכים זה בזה ללא תקנה בנפשו של המטופל, גורם למצבי בלבול חמורים.

אם צרות-העין אינה מופרזת, הרי שהקנאה בסיטואציה האדיפלית הופכת לאמצעי לעיבודה. כשמקנאים, הרגשות העוינים אינם מכוונים כלפי האובייקט הראשוני אלא כלפי היריבים (האב או האחים והאחיות) וכך מתפצלת הקנאה לכמה מוקדים. כמו-כן, כשהיחסים החדשים הללו מתפתחים, הם מעוררים תחושות אהבה והופכים למקור חדש של סיפוק. יתר על כן, המעבר מתשוקות אוראליות לגניטליות מפחית מחשיבותה של האם כזו שמעניקה עונג אוראלי (כידוע, האובייקט שכלפיו מופנית צרות-העין הוא אוראלי בעיקרו). חלק גדול משנאתו של הבן מוסטת אל האב, שכלפיו הילד צר-עין על כך שהאם שייכת לו; זוהי הקנאה האדיפלית הטיפוסית. תשוקותיה הגניטליות של הבת כלפי האב מאפשרות לה למצוא אובייקט אהבה אחר. מכאן שהקנאה מחליפה במידה מסוימת את צרות-העין, והאם הופכת ליריב העיקרי. הילדה רוצה לתפוס את מקומה של אמה, לקחת את התינוקות שמעניק האב האהוב לאם ולטפל בהם. ההזדהות עם האם בתפקיד זה מאפשרת טווח רחב יותר של עידונים. יש להביא בחשבון שעיבוד צרות-העין באמצעות הקנאה הוא גם הגנה חשובה מפני אותה צרות-עין. במקרה זה, קל יותר להשלים עם הקנאה, שמעוררת פחות אשמה מצרות-העין הראשונית אשר הורסת את האובייקט הטוב התחילי.

באנליזה נוכל לעתים קרובות לראות את הקשר ההדוק בין הקנאה לצרות-העין. לדוגמה, מטופל אחד חשד שאני מאנהלת מערכת יחסים קרובה עם גבר אחר וקנא בו מאוד. בשלב הבא הוא סבר שבחיי הפרטיים אני בודאי משעממת, ולפתע האנליזה נתפסה על-ידו ככוז. הפרשנות, שהציע במקרה זה המטופל עצמו, כי מדובר בהגנה, הביאה להכרה הפחתת ערכה של האנליטיקאית כתוצאה מנחשול של צרות-עין.

גם שאפתנות מעוררת תחושת צרות-עין. השאפתנות קשורה פעמים רבות ליריבות ולתחרות שבסיטואציה האדיפלית, אך אם היא מופרזת, שורשיה נעוצים בצרות-העין כלפי האובייקט הראשוני. חוסר-מימושן של שאיפות נובע לעתים קרובות מהקונפליקט בין הרחף לעשות תיקון ביחס לאובייקט שנפגע מצרות-עין הרסנית, לבין התעוררותה של זו מחדש.

האוראלי. זהו מנגנון בריחה כמהותו ולפיכך אינו מוביל ליחסים יציבים עם האובייקט השני. כאשר המניע העיקרי לבריחה זו הוא תחושות צרות-העין ושנאה כלפי האם, מועברים רגשות אלה במהרה אל האב, ולא ניתן לבסס יחס יציב ואוהב כלפיו. במקביל, מתבטא היחס צר-העין לאם ביריבות אדיפלית מופרזת. יריבות זו אינה נובעת רק מאהבתה לאב, אלא בעיקר מצרות-עינה ביחס לאם, שמחזיקה ברשותה את האב ואת הפין שלו. צרות-העין כלפי השד, אם כן, מועברת גם לסיטואציה האדיפלית. האב (או הפין שלו) הופך לנספח של האם, ולכן הילדה רוצה לשרוד אותו מאמה. לכן בכגרותה כל הצלחה ביחסיה עם גברים היא בבחינת ניצחון על אשה אחרת. כאשר אין בנמצא יריבה ממשית הופכת אמו של הגבר ליריבה, כפי שמעידים היחסים הבעייתיים בין כלה לחמות. אם הגבר מוערך משום שכיבושו הוא בבחינת ניצחון על אשה אחרת, עשויה האשה לאבד בו עניין ברגע שהצלחה מושגת. מיחסה לאשה היריבה משתמעת האמירה הבאה: "היה לך (המייצגת את האם) שד נפלא שלא יכולתי לקבל משום שמנעת אותו ממני, ואני עדיין רוצה לשרוד אותו ממך. לכן אני לוקחת ממך את הפין האהוב עליך". הצורך לשחזר לעתים קרובות את הניצחון על יריב שנוא גורם לרדיפה אחר גברים נוספים.

כשהשנאה וצרות-העין כלפי האם אינן כה חזקות, האכזבה ותחושת ההתמרמרות יכולות בכל זאת להוביל להפניית עורף לשד, אולם האידיאליזציה של האובייקט השני, פין האב והאב עצמו, עשויה להיות מוצלחת יותר. אידיאליזציה זו נובעת בעיקר מהחיפוש אחר אובייקט טוב, חיפוש שלא הצליח מלכתחילה ולכן עשוי להיכשל בשנית. אולם, אם האהבה לאב שולטת בסיטואציית הקנאה חיפוש זה לא יכשל בהכרח, שכן האשה יכולה לשלב בין שנאה כלפי האם לבין אהבה לאב ולגברים אחרים. במקרה זה מתאפשרים רגשות של ידידות כלפי נשים אחרות, כל עוד אינן מייצגות יתר על המידה תחליף אב. ידידות עם נשים והומוסקסואליות עשויות לנבוע מהצורך למצוא אובייקט טוב במקום האובייקט הראשוני שאליו הפנתה עורף. משום כך, יחסי אובייקט טובים של אנשים מסוג זה, נשים כגברים, עשויים לתעתע. צרות-העין הסמויה כלפי האובייקט הראשוני מורחקת, אך נותרת פעילה ועשויה להפריע לכל מערכת יחסים.

במספר מקרים מצאתי שקרירות מינית בדרגות שונות נובעת מהתייחסויות לא יציבות לפין, שנבעו בעיקר מבריחה מפני האובייקט

פרויד גילה את קנאת הפין של נשים ועמד על הקשר שלה לדחפים תוקפניים, ובכך תרם להבנת צרות-העין. כשקנאת הפין ומשאלות הסירוס חזקות, יש להרוס את הפין, האובייקט שכלפיו חשים צרות-העין, ולשלול אותו מידי הגבר המחזיק בו. במאמרו "אנליזה סופית ואינסופית" (1937) הדגיש פרויד את הקושי המתעורר באנליזה של מטופלות עקב חוסר-יכולתן לזכות בפין שבו הן חושקות. הוא ציין שהמטופלת חשה "שכנוע פנימי עמוק שהאנליזה תהיה חסרת-תועלת ושלא ניתן לעזור לה. ואנו יכולים רק להודות שהיא צודקת, כשאנו למדים כי המניע החזק ביותר לבואה לטיפול היה התקווה שלמרות הכל, היא עשויה עוד להשיג איבר זכרי, אשר חסרונו כואב לה כל כך".

דנתי בהקשרים אחרים במספר גורמים התורמים לקנאת הפין.²⁸ בהקשר הנוכחי אני רוצה להתייחס לקנאת הפין של האשה כנובעת ממקורות אוראליים. כידוע, תחת שליטת התשוקות האוראליות שקול הפין במידה רבה לשד (אברהם), ועל-פי ניסיוני ניתן לזהות את מקורותיה של קנאת הפין של האשה בצרות-עינה כלפי שד האם. לפיכך, ניתן לומר כי שורשיה של קנאת הפין של נשים נעוצים ביחס המוקדם ביותר לאם, בצרות-העין הבסיסית ביחס לשדיה, וכרגשות ההרסניים ביחס אליהם.

פרויד הראה כי יחסה של הילדה לאמה משפיע במידה רבה על קשריה המאוחרים יותר עם גברים. כשצרות-העין כלפי שד האם מועברת בעוצמה אל פין האב, נטייתה ההומוסקסואלית עשויה להתחזק. תוצאה אחרת היא פנייה פתאומית אל הפין תוך הפניית עורף לשד, זאת בשל החרדות והקונפליקטים המופרזים שמעורר היחס

28. "התסביך האדיפלי לנוכח החרדות המוקדמות" (1945): "קנאת הפין ותסביך הסירוס ממלאים תפקיד מהותי בהתפתחותה של הבת, אולם הם מתחזקים מאוד בשל תסכול תשוקותיה האדיפליות החיוביות. אף-על-פי שבאחד השלבים מניחה הילדה הצעירה כי אמה מחזיקה ברשותה פין כמאפיין זכרי, הרי שהנחה זו אינה מהווה חלק כה חשוב מהתפתחותה, כפי שהציע פרויד. על-פי ניסיוני, ההנחה הלא-מורעת של הילדה, לפיה האם מכילה את הפין הנערץ והנחשק של האב, היא העומדת ביסוד רבות מהתופעות שתיאר פרויד במסגרת הריון ביחסה של הבת אל האם הפאליית. תשוקותיה האוראליות של הבת ביחס לפין של אביה מתמוזגות עם תשוקותיה הגניטליות הראשונות לנכס לעצמה פין זה. מתשוקות גניטליות אלה נובעת המשאלה לקבל מאביה ילדים, הנתמכת גם על-ידי המשואה "פין-ילד". התשוקה הנשית להפנים את הפין ולקבל ילד מהאב מקדימה תמיד את המשאלה לנכס לעצמה פין."

הראשוני. היכולת להשיג סיפוק אוראלי מלא, הצומחת מקשר משביע-רצון עם האם, מאפשרת לחוות אורגזמה גניטלית מלאה (פרויד). צרות-העין כלפי שר האם היא גורם חשוב גם בקרב גברים. אם היא חזקה, ובכך פוגמת בסיפוק האוראלי, מועברות השנאה והחרדות אל הגרתיק. באופן נורמלי, ההתפתחות הגניטלית מאפשרת לבן לשמר את אמו כאובייקט אהוב, אולם הפרעה עמוקה ביחס האוראלי סוללת את הדרך לקשיים המורים ביחס הגניטלי לנשים. התוצאות של יחס מופרע, ראשית לשד ולאחר מכן לגרתיק, הן רבות: ליקוי באונות גניטלית, צורך כפייתי בסיפוק גניטלי, הפקרות מינית והומוסקסואליות.

נראה כי מקור אחד לתחושת האשמה הכרוכה בהומוסקסואליות הוא הפניית העורף לאם מתוך שנאה, ובגידה בה באמצעות הפיכתו של פין האב והאב עצמו לבעל-ברית. בשלב האדיפלי ובכגרות, לבגידה זו באשה אהובה עשויות להיות השלכות, כגון ידידות בעייתית עם גברים, אפילו אם זו אינה נושאת אופי הומוסקסואלי גלוי. מצד אחר, הבחנתי בכך שתחושת אשמה כלפי אשה אהובה והחרדה הנובעת מיחס זה מדרבנות לעתים קרובות את הבריחה ממנה, וכן את הנטיות ההומוסקסואליות.

כאשר צרות-העין כלפי השד מופרזת, היא מופנית כלפי כל התכונות הנשיות האחרות, במיוחד כלפי יכולתה של האשה ללדת. אם ההתפתחות מוצלחת, הגבר מפצה את עצמו בגין התשוקות הנשיות הלא ממומשות הללו על-ידי היחס הטוב שלו לאשתו או לאהובתו, ועל-ידי היותו אבי ילדיה. יחס זה פותח בפניו תחושות שונות כגון הזדהות עם בנו, שבמובנים רבים מפצות על צרות-עין ותסכולים מוקדמים. בנוסף לכך, התחושה שהוא יצר את הילד מבטלת את צרות-עינו המוקדמת בנשיותה של האם.

בשני המינים, צרות-עין מעוררת את התשוקה לנשל את המין השני מתכונותיו, וכן לנכס או לקלקל את התכונות של ההורה מאותו המין. מכאן נובע שקנאה ויריבות פרנאודיות בסיטואציה האדיפלית הישרה והמהופכת מבוססות בשני המינים, גם אם הם שונים זה מזה בהתפתחותם, על צרות-עין מופרזת באובייקט הראשוני, הווי אומר האם, או למעשה בשד שלה.

השד ה"טוב", שמזין ומכונן את יחס האהבה לאם, מייצג את יצר

החיים²⁹ ונחוה גם כביטוייה הראשון של היצירתיות. מהיחס המרכזי הזה שואב התינוק לא רק את הסיפוק הנחשק, אלא אף מרגיש שיהס זה מחייה אותו, זאת משום שתחושת הרעב, המעוררת את הפחד מפני גוויעה ברעב ואולי אף את כל הכאבים הגופניים והנפשיים, היא בבחינת סכנת חיים. שימור ההזדהות עם האובייקט המופנם הטוב והמחייה מהווה כוח מניע ליצירתיות. אף-על-פי שבאופן שטחי יכולת זו לשמר את ההזדהות עשויה להתבטא בכך שאדם יחשוק ביוקרה, בעושר ובכוח שהשיגו אחרים,³⁰ המטרה האמיתית היא יצירתיות. היכולת להעניק חיים ולשמר אותם היא היכולת החשובה ביותר, ולכן היצירתיות מעוררת צרות-עין יותר מכל יכולת אחרת. קלקול היצירתיות, המשתמע מתחושת צרות-העין, מתואר בגן-העדן האבוד למילטון.³¹ ביצירה זו השטן, שעינו צרה באלוהים, מחליט להשתלט על גן-עדן. הוא נלחם באלוהים, מנסה לקלקל את החיים השמימיים ונופל מגן-עדן. לאחר שנפל, הוא ומלאכיו, שנפלו יחד עמו, בונים את הגיהנום כיריב של גן-עדן והופכים לכוח הרסני המבקש להרוס את מעשי היצירה של אלוהים.³² נראה שמקורה של תפיסה תיאולוגית זו נעוץ בדבריו של סנט אוגוסטין, המתאר את החיים ככוח יצירה המנוגד לכוח היצירה ההרסני, לצרות-העין. בהקשר זה, יש לציין כי ב"איגרת הראשונה לקורינתים" כתוב: "האהבה אינה יודעת צרות-עין".

ניסיוני הפסיכואנליטי מעיד על כך שצרות-עין כלפי יצירתיות מפריעה בצורה משמעותית לתהליך היצירה. קלקול והרס המקור הראשוני של הטוב מביא במהרה לתקיפתם והריסתם של התינוקות שהאם מכילה, וכתוצאה מכך הופך האובייקט הטוב לאובייקט עויז, ביקורתי וצר-עין. האני-העליון, שעליו הושלכה צרות-עין חריפה, הופך לרודף ומפריע לתהליכי החשיבה ולכל פעילות יצרנית, ובסופו של דבר גם ליצירתיות.

היחס צר-העין וההרסני לשד גורם לביקורת ההרסנית, המתוארת לעתים קרובות כ"נשכנית" ו"קטלנית". היצירתיות היא שהופכת למושא ההתקפות הללו. כך, מתאר ספנסר ב"מלכת הפיות" את צרות-העין כזאב רעב:

29. ראו "חייו הרגשיים של התינוק" ו-"The Behaviour of Young Infants".

30. "On Identification" (1955).

31. ספרים II-1.

32. אולם מצרות-עינו של השטן בא המוות לעולם, ואלה השייכים למחנהו הם אלה שימצאו את מותם במטה זו (חכמת שלמה, פרק 3, פס' 24).

שנא הוא כל מצווה ומעשה חסד

ועל שירי שנינה של משוררים בעלי שם
מלעזי הוא, ורעל מר מתני³³
מפיו המצורע על כל אשר כתבו.

לביקורת בונה מקורות שונים; מטרתה לעזור לזולת ולקדם את עבודתו. לעתים היא נובעת מהזדהות עמוקה עם האדם שעבודתו עומדת על הפרק. יתכן גם יחס אמהי או אבהי, והביטחון ביצירתיות של האדם עצמו מבטל לעתים קרובות את צרות-העין.

אחד הגורמים לצרות-עין הוא העדרה היחסי באחרים. מושא צרות-העין נתפס כמי שמחזיק בדבר מוערך ונחשק ביותר, הווי אומר, באובייקט הטוב, שממנו משתמעים אופי טוב ושפיות. יתר על כן, יסורי צרות-עין, תחושת התמרמרות ותחושת רדיפה נחסכים מאדם שיכול להנות ללא טינה מיצירתיותם ומאושרם של אחרים. בעוד שצרות-עין גורמת לאומללות, העדרה מונח בבסיסם של מצבים נפשיים שלווים ומשביעי-רצון, ובסופו של דבר בבסיסה של השפיות. זהו למעשה הבסיס למשאבים פנימיים וליכולת העמידות של אנשים שמצליחים להשיב לעצמם את שלוות נפשם גם לאחר אסונות גדולים וכאב נפשי. גישה זו, המתאפיינת בהכרת-תודה על החוויות המענגות בעבר ובהנאה ממה שההווה יכול להעניק, באה לידי ביטוי בתחושת שלוה. בקרב אנשים מבוגרים, היא מאפשרת להסתגל לירידה שאין להשיב את הנעורים, ולשאוב הנאה ועניין מחייהם של הצעירים. הורים שחיים מחדש את חייהם דרך ילדיהם ונכדיהם, לא מתוך רכושנות-יתר ושאפתנות שהוסטה, מהווים רוגמה לטענותיי. אלה שמרגישים שחייהם היו רוויי הנאות מסוגלים להאמין בהמשכיות החיים יותר מאחרים.³⁴ יכולת זו לקבל את הדין ללא מרידות מופרזת

33. גם ציסור מתייחס להלצה ולביקורתיות הרסנית המאפיינות אנשים צרי-עין. הוא מתאר את חטא ההלצה כנובע מהשילוב בין צערו של צר-העין על טובו והצלחתו של הזולת לבין השמחה לאידו. ההתנהגות הלא מוסרית הזו מאפיינת על-ידי ה"איש המשבח את שכנו אך עושה זאת מתוך כוונה רעה, שכן תמיד יוסיף את המלה 'אבל', שמלווה בהאשמה גדולה אף יותר משבחו. כמורכב, אם אדם טוב עושה או אומר דברים מתוך כוונה טובה, יהפוך המלעז את הטוב הזה על ראשו בהתאם לצרכיו הממולחים. אם אנשים מדברים טובות על פלוגי, אזי יאמר המלעז שהוא אכן טוב מאוד, אך יצביע על אדם טוב ממנו, וכך יזלזל בראשון".

34. את האמונה בהמשכיות החיים ביטא היטב ילד בן חמש שנים שאמו היתה בהריון. הוא הביע

ותוך שמירה על יכולת ההתענגות, מקורה בינקות, והיא תלויה במידה שבה יכול התינוק להנות מהשד מבלי לחוש צר-עין מדי כלפי האם על שום היותה בעלת השד. אני סבורה כי האושר שנחוה בינקות והאהבה לאובייקט הטוב שמעשירה את האישיות הם המונחים ביסוד היכולת להתענג והיכולת לעידון, ובאים לידי ביטוי גם בזקנה. גיתה טען כי "המאושר באדם הוא ההופך את סוף חייו לדומה מאוד לראשיתם". את הביטוי "ראשיתם" ניתן לפרש כחס המוקדם והטוב לאם, שממתן לאורך כל החיים תחושות שנאה וחרדה, וממשיך לתמוך באדם הזקן ולהשביע את רצונו. תינוק שביסס היטב את האובייקט הטוב יוכל גם למצוא פיצוי על אובדן וחסך בחייו הבוגרים. את כל אלה האדם צר-העין אינו יכול להשיג, מפני שלעולם לא יוכל להיות מסופק, וצרות-עינו רק הולכת ומתחזקת.

V

בשלב זה אדגים כמה ממסקנותיי בעזרת ממצאים קליניים.³⁵ הרוגמה הראשונה לקוחה מאנליזה של מטופלת. אמה היניקה אותה, אולם מעבר לכך נסיבות חייה לא היו טובות והיא היתה משוכנעת בכך שינקותה והזנתה היו בלתי-מספקות לחלוטין. התמרמרותה לגבי העבר היתה כרוכה בתחושת חוסר-תקווה ביחס להווה ולעתיד. צרות-עינה בשד המיניק והקשיים ביחסי האובייקט שנבעו ממנה טופלו באנליזה לפני הופעת הממצאים שאציג להלן.

המטופלת התקשרה ואמרה שלא תוכל להגיע לטיפול בשל כאב בכתפה. למחרת התקשרה אלי ואמרה שעדיין אינה חשה בטוב, אך מקווה לראותני למחרת. ביום השלישי, כשאכן הגיעה, היתה מלאה בתלונות כרימון. עוזרת הבית טיפלה בה, אך איש מלכדה לא התעניין בשלומה. היא תיארה בפני כיצר גבך לפתע כאבה, שלוה בתחושה עזה של קור. היא השתוקקה שפלוגי יבוא מיד ויכסה את כתפה כדי שזו תתחמם, ויסתלק מיד לאחר מכן. באותו רגע עלה ברעתה שכך ודאי

תקווה שהולך יהיה בת והוסיף: "יהיו לה תינוקות, ולתינוקות שלה יהיו תינוקות, וכך ימשך הדבר לעד".

35. אני מודעת לכך שכמסגרת הדיון בממצאים מתוך תיאור מקרה של מטופל, יש חשיבות לעובדות הקשורות באישיות, בגיל ובנסיבות היציבות. אולם לא אוכל לספק משיקולי סודיות רפואית של המטופל, ואדגים את הנושאים המרכזיים שבהם אני עוסקת בעזרת קטעים מתוך הממצאים.

הרגישה כתינוקת, כשרצתה שיטפלו בה ואיש לא עשה זאת.

רצונה של המטופלת שיטפלו בה ובמקביל דחייתה את האובייקט שאמור לספקה היו אופייניים ליחסה לאנשים ושכחו אור על יחסה המוקדם ביותר לשר. החשדנות כלפי המתנה המתקבלת וכן הצורך העז בטיפול, הווי אומר התשוקה שיאכילו אותה, ביטאו את יחסה הדר-ערכי לשר. התייחסתי לתינוקות שתגובתם לתסכול היא חוסר-ניצולו של הסיפוק שההזנה היתה עשויה להעניק להם, גם אם עוכבה. אני סבורה כי אף-על-פי שאינם מוותרים על תשוקתם לשר מספק, הם אינם מסוגלים להנות ממנו ולכן דוחים אותו. המקרה שבו אנו דנים ממחיש כמה סיבות ליחס זה: חשדנות כלפי המתנה שהמטופלת ביקשה לקבל משום שצרות-עינה ושנאתה קלקלו את האובייקט, ובר-זמנית גם תחושת עלבון עמוקה על כל תסכול. עלינו לזכור, והדבר נכון גם ביחס למבוגרים צרי-עין אחרים, כי מספר רב של חוויות מאכזבות, שבודאי נבעו במידה מסוימת מגישה, גרמו לתחושתה כי הטיפול הנכסף לא יהיה מספק.

במהלך שעה טיפולית זו דיווחה לי המטופלת על חלום: היא היתה במסעדה, ישובה ליד שולחן, אולם איש לא שירת אותה. היא החליטה להצטרף לתור ולאכול דבר-מה. לפני עמדה אשה שנטלה שתיים או שלוש עוגיות והלכה עמן לדרכה. גם המטופלת לקחה שתיים או שלוש עוגיות. אציג מספר אסוציאציות שהעלתה: האשה נראתה נחושה מאד, וגזרתה הזכירה למטופלת את גזרתי. לפתע התעורר ספק באשר לשמן של העוגיות (שמכונות petits fours). תחילה חשבה המטופלת שהן מכונות "petit fru", ושם זה הזכיר לה את "petit frau" ולפיכך את "Frau Klein". עיקר פרשנותי היה כי התמרמרותה על הפגישות האנליטיות שהחמיצה נכרכה בהזנות הבלתי-מספקות ובאומללותה בתקופת הינקות. שתי העוגיות מתוך ה"שתיים או שלוש" ייצגו את השד שחשה כי נגזל ממנה פעמיים בכך שהחמיצה את הפגישות האנליטיות. מספר העוגיות היה "שתיים או שלוש" משום שלא היתה בטוחה שתוכל להגיע ביום השלישי. "נחישותה" של האשה והעובדה שהמטופלת חיקתה אותה בכך שלקחה את העוגיות מצביעות הן על הזדהות עם האנליטיקאית והן על השלכת חמדנותה עליה. בהקשר הנוכחי, פן אחד של החלום חשוב במיוחד. האנליטיקאית שהלכה לדרכה עם שתיים או שלוש עוגיות ייצגה לא רק את השד שנמנע מהמטופלת, אלא גם את השד שעמד להזין את עצמו (לאור ממצאים נוספים, ניתן לומר כי האנליטיקאית ה"נחושה" מייצגת לא רק את השד, אלא גם אדם

שהמטופלת מזדהה עם תכונותיו, הטובות והרעות).

כך נוספה לתסכול גם צרות-עין ביחס לשר. זו גרמה לעלבון צורב, זאת משום שהאם נתפסה כאנוכית וקמצנית, כזו שמזינה ואוהבת את עצמה ולא את התינוקת שלה. בסיטואציה האנליטית נחשדתי בכך שהתענגתי בזמן העדרה, או בכך שהענקתי את הזמן הזה למטופלים אחרים, שאותם העדפתי על פניה. התור שאליו החליטה המטופלת להצטרף מייצג יריבים המועדפים על פניה.

פרשנות החלום גרמה לשינוי בולט במצבה הרגשי. כעת המטופלת חשה שמחה והכרת-תודה יותר מכפי שחשה בפגישות האנליטיות הקודמות. דמעות הופיעו בעיניה, דבר יוצא-דופן עבורה, והיא אמרה כי היא מרגישה כאילו זכתה כעת בהזנה מספקת לחלוטין.³⁶ עלה בדעתה כי יתכן שהנקתה ותקופת הינקות שלה היו מאושרות יותר מכפי ששערה. כמו-כן, היא חשה תקווה רבה יותר ביחס לעתידה ולתוצאות האנליזה שלה. המטופלת הבינה חלק מסוים מעצמה באופן מלא יותר, חלק שהכירה גם בהקשרים אחרים. היא היתה מודעת לקנאה ולצרות-העין שחשה כלפי אנשים שונים, אך לא יכולה היתה להכיר בכך במידה מספקת ביחס לאנליטיקאית, זאת משום שההרגשה שעינה צרה באנליטיקאית ושהיא מקלקלת אותה וכן את הצלחת האנליזה הכאיבה לה מדי. באותה שעה טיפולית, בעקבות הפרשנות שהוצגה לעיל, פחתה צרות-עינה, יכולתה לחוש הנאה והכרת-תודה גברה, והיא יכולה היתה לחוות את השעה האנליטית כהזנה מאושרת. את המצב הרגשי הזה היה דרוש לחזור ולעבד בהעברה החיובית והשלילית, עד שהושגה תוצאה יציבה יותר.

חויית ההזנה המאושרת התרחשה לאחר שהתאפשר לה לאחד בהדרגה את חלקי העצמי המפוצלים ביחס לאנליטיקאית, ולאחר שהבינה עד כמה צרות-עין ולפיכך חשדנית היתה כלפי, ובראש ובראשונה כלפי אמה. לכך התלוו רגשות הכרת-תודה. במהלך האנליזה

36. תחייה מלאה של רגשות שנחוו במהלך תקופת ההזנה המוקדמת ביותר עשויה להתרחש במצב ההעברה לא רק בקרב ילדים, אלא גם בקרב מבוגרים. לדוגמה, תחושת רעב או צמא מתעוררת בעוצמה במהלך השעה הטיפולית ונעלמת בעקבות הפרשנות שנחפסת כמספקת אותה. כאשר תחושות אלה הכריעו את אחד ממטופליי, הוא קם מהספה וכרך את זרועותיו סביב הקשת שהפרידה בין אזור אחד של חדר-הטיפול למשנהו. בסיומן של פגישות מסוג זה חזרתי ושמעתי את הביטוי "אני שבע". האובייקט הטוב נרכש מחדש בצורתו הראשונית המוקדמת ביותר, הווי אומר דמות האם המטפלת בתינוק ומזינה אותו.

פחתה צרות-העין, ורגשות הכרת-התודה הופיעו בתדירות גבוהה יותר והיו ממושכים יותר.

הדוגמה השניה לקוחה מאנליזה של מטופלת בעלת מאפיינים דיכאוניים וסכיזואידיים בולטים. היא סבלה ממצבים דיכאוניים במשך תקופה ארוכה. האנליזה התקדמה והגיעה להישגים, אם כי המטופלת חזרה וביטאה את ספקנותה ביחס אליה. הצגתי פרשנות ביחס לדחפים ההרסניים כנגד האנליטיקאית, ההורים והאחים, והאנליזה הביאה להכרתה בפנטסיות של התקפות הרסניות על גופה של אמה. תוכנה מסוג זה הובילה בדרך כלל לדיכאון, אולם כזה שניתן היה להתמודד עמו.

יש לציין כי במהלך חלקו המוקדם של הטיפול, לא ניכרה עוצמת קשייה ומידת חומרתם. מבחינה חברתית, היא הצטיירה כאדם נעים, אם כי נוטה לדיכאון. נטייתה לעשות תיקון ולעזור לחבריה היתה כנה למדי. אולם חומרת מחלתה באה לידי ביטוי בשלב מסוים, הן בשל העבודה האנליטית הקודמת והן בשל חוויות חיצוניות. היא נחלה מספר אכזבות, אולם היתה זו דווקא הצלחה בלתי-צפויה בקריירה המקצועית שלה שהבליטה ביתר שאת את מושא האנליזה שלי זה כמה שנים, הווי אומר היריבות העצומה שלה עמי, ותחושתה כי בתחום המקצועי שלה היא עשויה להשתוות אלי, או למעשה להתעלות עלי. שתינו התחלנו להכיר בחשיבותה של צרות-העין ההרסנית שחשה כלפי, וכמקובל ברבדים עמוקים אלה, דומה היה כי הדחפים ההרסניים הקיימים שם נחוו ככל יכולים ולפיכך כבלתי-הפיכים ובלתי-ניתנים-לתיקון. עד לשלב זה התמקדתי באנליזה בתשוקותיה האוראליות-סאדיסטיות, וכך היא הכירה באופן חלקי בדחפיה ההרסניים כלפי אמה וכלפי. האנליזה טיפלה גם בתשוקותיה האורתראליות-סאדיסטיות והאנאליות-סאדיסטיות, אולם חשתי כי לא השגתי התקדמות רבה בנוגע אליהן, וכי הבנתה את הדחפים והפנטסיות הללו היתה בעלת אופי שכלתני. במהלך התקופה שבה אדון כעת, ממצאים אורתראליים הופיעו בעוצמה הולכת וגוברת.

המטופלת חשה במהרה התרוממות-רוח בשל הצלחתה. חלום שהציג את ניצחונה עלי, כשבסידור היתה מונחת צרות-עינה ההרסנית כלפי, כמי שמייצגת את אמה, בישר תחושה זו. בחלומה היא ריחפה על גבי שטיח מעופף מעל צמרת עץ. היא היתה גבוהה במידה מספקת כדי להביט מבעד לחלון לתוך חדר, שבו פרה לעסה דבר-מה שנראה כמו שמיכה אינסופית. באותו לילה חלמה גם שביריר של חלום שבו מכנסיה היו רטובים.

האסוציאציות לחלום הבהירו כי הימצאותה מעל צמרת העץ פירושה התעלותה עלי, שכן הפרה שעליה הביטה בבוז ייצגה אותי. בשלב מוקדם למדי באנליזה, היא חלמה חלום שבו יוצגתי על-ידי אשה אדישה, דמויית פרה, בעוד שהיא היתה ילדה צעירה שנשאה נאום מבריק ומוצלח. באותה עת פרשנותי היתה כי היא הפכה את האנליטיקאית לדמות בזויה בעוד שהופעתה שלה היתה מוצלחת מאוד למרות גילה הצעיר. היא קיבלה את פרשנותי רק באופן חלקי, אף-על-פי שהבינה היטב כי הילדה הצעירה זו היא עצמה וכי הפרה היא האנליטיקאית. חלום זה הוביל בהדרגה להכרה עזה יותר בהתקפותיה ההרסניות וצרות-העין עלי ועל אמה. מאז, הפרה, שייצגה אותי, חזרה והופיעה בממצאים, ולכן היה ברור לחלוטין שבחלום החדש, הפרה שנכחה בחדר שלתוכו הביטה היא האנליטיקאית. המטופלת העלתה אסוציאציה לפיה השמיכה האינסופית מייצגת שטף אינסופי של מלים, ועלה בדעתה כי אלה הן כל המלים שאמרתי אי-פעם באנליזה, ושאותן עלי לבלוע כעת. השמיכה ייצגה את ההתנגדות לפרשנותי המבלבלת³⁷ וחסרת-הערך. כאן אנו עדים להפחתת-הערך המוחלטת של האובייקט הראשוני, המיוצג על-ידי פרה, וכן להתמרמרות כנגד האם, שלא האכילה אותה בצורה מספקת. העונש שהוטל עלי, לאכול את כל מלותי, משקף את חוסר-האמון העמוק ואת הספקות שחזרו ותקפו אותה במהלך האנליזה. לאחר שהצגתי את פרשנותי, היה ברור כי היא חשה שאסור לה לבטוח באנליטיקאית שבה נהגה באופן בלתי-הוגן, וכי לא תוכל לבטוח גם באנליזה חסרת-הערך. המטופלת הופתעה והזדעזעה מיחסה כלפי, יחס אשר לפני החלום סירבה להודות בהשפעתו במשך זמן רב.

המכנסים הרטובים שבחלום והאסוציאציה שהתלוותה אליהם ביטאו בין היתר התקפות אורתראליות ארסיות על האנליטיקאית, שנועדו להרוס את כושרה השכלי ולהפוך אותה לפרה. לאחר מכן חלמה המטופלת חלום נוסף שהמחיש זאת: היא עמדה בתחתית גרם מדרגות והפנתה את מבטה לעבר זוג צעיר שניצב על המדרגות, שמשו בו לא היה כשורה. היא זרקה אליהם כדור צמר, שאותו תיארה כ"כישוף טוב", והאסוציאציות שלה הצביעו על כך שכישוף רע, ולמעשה רעל, עורר את הצורך בכישוף הטוב. האסוציאציות שהעלתה ביחס לזוג איפשרו לי להציג פרשנות על-אודות קנאה נוכחית ומוכחשת בעוז, והובילו אותנו

37. במקור woolliness: בלכול או צמריות (הערת המתרגם).

מההווה אל חוויות מוקדמות יותר, ובסופו של דבר כמוכן להורים. הרגש ההרסני וצרה-העין כלפי האנליטיקאית, ובעבר כלפי אמה, התברר כמונח ביסודם של שני סוגי היחס כלפי הזוג בחלום. העובדה שהכדור הקליל מעולם לא הגיע אל הזוג רמזה על כך שהתיקון שלה לא הצליח. החרדה ביחס לכישלון זה הוותה חלק מרכזי בדיכאון שלה.

זהו רק קטע מהממצאים, שהוכיחו למטופלת בצורה משכנעת את דבר קיומה של צרות-עינה הארסית באנליטיקאית ובאובייקט הראשוני שלה. כתוצאה מכך שקעה בדיכאון עמוק, כזה שלא הוותה מעולם. הגורם המרכזי לדיכאון, שהופיע לאחר התרוממות רוחה, היה היווכחותה בחלק מפוצל לחלוטין של עצמה, שבו לא יכולה היתה להכיר עד כה. כאמור, התקשיתי מאוד לעזור לה להכיר בשנאתה ובתוקפנותה. אולם כשעמדנו על המקור המסוים הזה להרסנותה, הווי אומר צרות-העין, כגורם המגיע אותה להזיק לאנליטיקאית, שאותה העריכה מאוד בחלק אחר של נפשה, ולהשפיל אותה, היא לא יכולה היתה לשאת זאת. היא לא הצטיירה כאדם יהיר או שחצן במיוחד, אך באמצעות מגוון תהליכי פיצול והגנות מאניות הצליחה להאחו בדימוי אידיאלי של עצמה. כתוצאה מההכרה, שאותה לא יכולה היתה להכחיש בשלב זה של האנליזה, בכך שהיא חשה רעה ומתועבת, קרסה האידיאליזציה והתעוררה תחושת חוסר-אמון בעצמה וכן רגשות אשמה בגין נזק בלתי-הפיך שנגרם בעבר ובהווה. האשמה והדיכאון שלה התמקרו ביחסה כפוי-הטובה כלפי האנליטיקאית, שהמטופלת ידעה כי היא עזרה ועודנה עוזרת לה, ושכלפיה חשה בוז ושנאה. בסופו של דבר התמקרו האשמה והדיכאון ביחסה כפוי-הטובה לאמה, שאותה תפסה באופן לא-מודע כמי שהתקלקלה וניזוקה על-ידי דחפיה ההרסניים ועל-ידי צרות-עינה.

האנליזה של הדיכאון שלה הביאה לשיפור במצבה, אולם לאחר כמה חודשים התחדש הדיכאון העמוק. הגורם לכך היה הכרתה המלאה בהתקפותיה האנאליות-סאדיסטיות הקטלניות על האנליטיקאית, ובעבר על משפחתה, הכרה שאישרה את תחושתה כי היא חולה רעה. לראשונה, יכולה היתה המטופלת להבחין בעוצמה שבה פיצלה את המאפיינים האורתראליים-סאדיסטיים והאנאליים-סאדיסטיים, שכללו גם חלקים חשובים מאוד מאישיותה ומתחומי העניין שלה. הצעדים שעשתה לקראת גיבוש, שבאו בעקבות האנליזה של הדיכאון, העירו על ניכוסם המחודש של החלקים האבודים הללו. הצורך להתייצב מולם גרם לדיכאון שלה.

הדוגמה הבאה לקוחה מאנליזה של מטופלת נורמלית למדי. במרוצת הזמן הלכה ונעשתה מודעת לצרות-עינה כלפי אחותה הגדולה ואמה. צרות-העין כלפי האחות נוטרלה על-ידי תחושת עליונות אינטלקטואלית שהיה לה בסיס עובדתי, ועל-ידי תחושה לא-מודעת שהאחות נזירותית מאוד. צרות-העין כלפי האם נוטרלה על-ידי תחושות עזות של אהבה והערכה של טוב-לבה.

המטופלת דיווחה על חלום, שבו שהתה בקרון רכבת בחברת אשה אחת בלבד. המטופלת יכולה היתה לראות רק את גבה של האשה, שנשענה על דלת התא ועלולה היתה ליפול החוצה. המטופלת החזיקה בה בחוזקה: ביד אחת אחזה בחגורה שלה, ובידה השנייה רשמה על גבי פתק כי בתא נמצא רופא המטפל בחולה, וכי אסור להפריע לו, ותלתה את הפתק על החלון.

אציג מספר אסוציאציות שהעלתה: המטופלת חשה בעוז כי הדמות שבה אחזה בחוזקה היא חלק מטורף של עצמה. בחלום היתה משוכנעת בכך שאסור לה לאפשר לדמות ליפול מהדלת, ושעליה להשאיר בקרון ולהתמודד עמה. האנליזה של החלום הצביעה על כך שהקרון מייצג אותה עצמה. האסוציאציות שהועלו ביחס לשיער, שנראה רק מאחור, התקשרו לאחותה הגדולה. אסוציאציות נוספות גרמו לה להכיר ביריבותה ובצרות-עינה ביחס לאחותה, רגשות שהתעוררו בילדותה, כשחיוזרו אחרי אחותה. לאחר מכן הזכירה שמלה שאמה נהגה ללבוש, שממנה התפעלה ושאותה חמדה. השמלה הבליטה את צורת השריים, וכך התברר ביתר שאת, אם כי לא לראשונה, כי צרות-עינה היתה מופנית במקור כלפי שד האם, שאותו קלקלה בפנטסיה.

הכרה זו עוררה רגשות אשמה עזים יותר כלפי אחותה ואמה והובילה לבחינה מחודשת של יחסייה המוקדמים ביותר. המטופלת הבינה את פגמיה של אחותה בחמלה, וחשה כי לא אהבה אותה מספיק. היא גילתה גם שאהבה אותה בילדותה המוקדמת יותר מכפי שזכרה.

פרשנותי היתה שהמטופלת חשה כי עליה להחזיק בחלק המטורף והמפוצל של עצמה, שהיה כרוך גם בהפנמתה של האחות הנזירותית. פרשנותי הפתיעה מאוד את המטופלת, שתפסה את עצמה בצדק כנורמלית למדי, וגרמה לה להלם. מקרה זה ממחיש מסקנה המקובלת כיום על החוקרים, כי גם לאנשים נורמלים יש שאריות של רגשות

ומנגנונים פרנואידיים וסכיואידיים, המפוצלים לעתים קרובות מחלקים אחרים של העצמי.³⁸

תחושתה של המטופלת כי היה עליה להחזיק בחוזקה באותה דמות רמוזה על כך שהיה עליה גם לעזור יותר לאחותה, למנוע את נפילתה. כעת, היא חשה כך מחדש ביחס לאחותה כאובייקט מופנם. הבחינה המחודשת של יחסיה המוקדמים ביותר היתה כרוכה בשינויים בתחושתיה כלפי האובייקטים הראשוניים המופנמים שלה. העובדה שאחותה גם ייצגה את החלק המטורף של עצמה התבררה, בחלקה, כהשלכה של תחושתיה הסכיואידיים והפרנואידיים על אחותה. כשהגיעה להכרה זו, הצטמצם הפיצול באני שלה.

כעת ברצוני להתייחס לחלומי של מטופל, שהשפיע מאוד על יכולתו להכיר לא רק בדחפיו ההרסניים כלפי האנליטיקאית וכלפי אמו, אלא גם בצרות-העין כגורם יחודי מאוד ביחסו אליהן. עד לשלב זה הוא הכיר במידה מסוימת בדחפיו ההרסניים, ואל הכרה זו התלוו תחושות עזות של אשמה, אך הוא טרם הכיר בתחושות צרות-עין ועוינות ביחס ליצירתיות של האנליטיקאית ושל אמו בעבר. עם זאת, הוא היה מודע לכך שעינו היתה צרה באנשים אחרים, ולכך שבנוסף ליחס טוב לאביו, הוא קנא בו והיה ביריבות עמו. החלום שאציג להלן הביא להבנה עמוקה יותר של צרות-עיניו באנליטיקאית, ושפך אור על תשוקותיו המוקדמות להחזיק בכל תכונותיה הנשיות של אמו.

בחלומי, דג המטופל דגים. הוא תהה האם עליו להרוג את הדג ששלה כדי לאכול אותו, אך החליט לשים אותו בסל ולהניח לו למות. הסל שבו נשא את הדג היה סל כביסה של אשה. לפתע הפך הדג לתינוק יפהפה, שבגדיו היה דבר-מה ירוק. לאחר מכן הבחין, ובנקודה זו דאג מאוד, שמעיו של התינוק בולטים החוצה משום שניזוק על-ידי הקרס שבלע במצבו הקודם כדג. האסוציאציה לצבע הירוק היתה הכריכה של ספרי הסדרה הספרויה הפסיכואנליטית הבינלאומית, והמטופל העיר כי הדג בסל ייצג את אחד מספריי, שאותו ברור היה כי המטופל גנב. אולם אסוציאציות נוספות הצביעו על כך שהדג ייצג לא רק היצירה שלי ואת התינוק שלי, אלא גם אותי עצמי. העובדה שבלעתי את הקרס, כלומר את הפיתיון, ביטאה את תחושתו כי דעתי עליו היתה טובה מכפי שהגיע לו, וכי לא הבנתי שגם

38. פשר החלומות של פרויד מצביע כבירור על כך שחלק משארית זו של הטירוף בא לידי ביטוי בחלומות, וכי לפיכך אלה מגנים על שפיותו של האדם וחשובים מאין כמותם.

חלקים הרסניים מאוד של העצמי שלו היו פעילים ביחס אלי. אף-על-פי שהמטופל עדיין לא יכול היה להודות בפה מלא כי הדרך שבה התייחס לדג, לתינוק ואלי פירושה הרס שלי ושל יצירתי מתוך צרות-עין, הרי שהבין זאת באופן לא-מודע. פירשתי גם שסל הכביסה בהקשר זה ביטא את תשוקתו להיות אשה, ללדת ילדים ולגזול אותם מאמו. כתוצאה מהתקדמות זו בגיבוש תקף אותו דיכאון, זאת משום שהיה עליו להודות בקיומם של מרכיבים תוקפניים באישיותו. אף-על-פי שסימנים לכך הופיעו בתחילת האנליזה שלו, תקפו אותו כעת הלם וכן תחושת אימה מפני עצמו.

בלילה הבא חלם המטופל על דג זאב-המים. האסוציאציות שהעלה ביחס לדג היו לווייתנים וכרישים, אולם בחלום הוא לא חש כי זאב-המים הוא יצור מסוכן. הדג היה זקן ונראה עייף ותשוש מאוד. צמוד אליו היה דג-מצצן, והוא מיד העיר שדג זה אינו מוצץ את זאב-המים או את הלווייתן, אלא מצמיד את עצמו אל פני המים וכך מוגן מפני התקפותיהם של דגים אחרים. המטופל הכיר בכך שהסבר זה הוא בבחינת הגנה מפני התחושה כי הוא הדג-המצצן ואני זאב-המים הזקן והתשוש, וכי הגעתי למצב זה מאחר שהתייחס אלי בצורה כה רעה בחלום הקודם, ומאחר שחש כי מצץ אותי עד תום. יחס זה הפך אותי לא רק לאובייקט פצוע אלא גם לאובייקט מסוכן. במלים אחרות, התעוררו חרדת ודיכוי וכן חרדה דיכאונית; זאב-המים המקושר ללווייתנים ולכרישים חשף את ההיבטים הרודפניים, בעוד שמראהו הזקן והתשוש ביטא את תחושת האשמה של המטופל על הנזק שחש כי גרם ועודנו גורם לי.

הדיכאון החמור שתקף אותו כתוצאה מתוכנה זו נמשך מספר שבועות, ללא הפסקה, אולם לא פגם בעבודתו או בחייו הפרטיים. הוא תיאר דיכאון זה כשונה מכל דיכאון שתקף אותו בעבר ועמוק הרבה יותר. דחף התיקון, שבא לידי ביטוי בעבודה פיסית ומנטלית, הוגבר על-ידי הדיכאון וסלל את הדרך להתגברות עליו. התוצאה של שלב זה באנליזה בלטה למדי. גם כשחלף הדיכאון, לאחר שעובר, היה המטופל משוכנע בכך שלעולם לא יתפוס את עצמו כפי שתפס בעבר, אולם כעת, מתפיסה חדשה זו השתמעה ידיעה עצמית רבה יותר, וכן סובלנות רבה יותר כלפי אנשים אחרים, וכבר לא השתמעה ממנה עצבות. ההישג של האנליזה היה התקדמות חשובה בגיבוש, שהיתה כרוכה ביכולתו של המטופל להתייצב מול המציאות הנפשית שלו. אולם במהלך האנליזה היו תקופות שבהן לא ניתן היה לשמר עמדה זו. כלומר, כמו בכל שאר המקרים, תהליך העיבוד היה הדרגתי.

אף-על-פי שצורת ההתבוננות שלו באנשים וכושר השיפוט שלו היו נורמליים למדי, חל שיפור של ממש בכך כתוצאה משלב זה בטיפול. כמו-כן, זיכרונות ילדות של המטופל והתייחסותו לאחיו התעוררו בעוצמה רבה והובילו ליחס המוקדם לאם. במהלך המצב הדיכאוני שדגתי בו, הוא איבד במידה רבה את העניין באנליזה ואת ההנאה ממנה, כפי שהודה בעצמו, אולם אלה התחדשו באופן מלא כשחלף הדיכאון. זמן קצר לאחר מכן הוא דיווח על חלום שאותו פירש בעצמו כמבטא זלזול קל באנליטיקאית, אולם באנליזה התברר שהוא מבטא הפחתת-ערך עזה. בחלום היה עליו להתמודד עם ילד עבריין, אולם הוא לא היה שבע-רצון מהטיפול שלו במצב. אביו של הילד הציע להסיע את המטופל ליעדו. המטופל הבחין שהוא נלקח למקום רחוק מזה שאליו רצה להגיע. לאחר זמן-מה הוא הודה לאב ויצא מהמכונת, אולם הוא לא הלך לאיבוד משום ששמר, כרגיל, על חוש כיוון. בדרך-הביט על בניין יוצא-דופן למדי שנראה לו מעניין ומתאים לתערוכה אך לא נוח למגורים. האסוציאציות לבניין התקשרו להיבט מסוים של המראה החיצוני שלי. לאחר מכן תיאר את הבניין המחולק לשני אגפים³⁹ ונזכר במימרה "הכניסיני תחת כנפך". הוא הבין שהילד העבריין שעורר בו עניין מייצג את עצמו. המשך החלום הבהיר מדוע היה עבריין: האב, המייצג את האנליטיקאית, שהרחיק אותו מיערו, שיקף את הספקות שלו, שבהם השתמש כדי להפחית בערכי. הוא טען שאיני לוקחת אותו לכיוון הנכון, ושאל האם חיוני ללכת עמוק כל כך והאם אינני גורמת לו נזק. שמירתו על חוש כיוון ותחושתו כי אינו אבוד רמזו על היפוכן של האשמותיו כלפי אביו (האנליטיקאית): הוא ידע שהאנליזה בעלת-ערך רב עבורו, וכי צרות-עיניו כלפי היא שהגבירה את ספקותיו.

הוא הבין גם שהבניין המעניין, שבו לא היה רוצה לגור, מייצג את האנליטיקאית. מצד אחר, הוא חש כי הכנסתי אותו באמצעות האנליזה תחת כנפי וכי אני מגוננת עליו מפני הקונפליקטים והחרדות שלו. הספקות וההאשמות המופנים כלפי בחלום הפחיתו בערכי והיו כרוכים לא רק בצרות-עין, אלא גם ברכרוך הנובע ממנה וברגשות אשמה הנובעים מהיחס כפוי-הטובה שלו.

לחלום היתה פרשנות נוספת, שאוששה על-ידי חלומות מאוחרים יותר, והתבססה על כך שלעתים קרובות בסיטואציה האנליטית ייצגתי

39. במקור wings: גם כנפיים (הערת המתרגם).

את האב, לאחר מכן הפכתי במהרה לאם, ולעתים ייצגתי את שני ההורים במקביל. לפי פרשנות זו, האשמת האב על שהסיע אותו לכיוון הלא נכון כרוכה במשיכה ההומוסקסואלית המוקדמת שלו לאביו. במהלך האנליזה התברר כי משיכה זו כרוכה ברגשות אשמה חזקים, שכן יכולתי להצביע בפני המטופל על כך שצרות-עיניו באם ובשד ושנאתו אליהם, שאותן פיצל בעוצמה, גרמו לפנייתו אל האב, וכי תשוקותיו ההומוסקסואליות נחוו כבריית עוינת כנגד האם. ההאשמה כי האב הסיע אותו לכיוון הלא נכון כרוכה בתחושה, השכיחה במידה רבה בקרב מטופלים, כי הוא פותח להומוסקסואליות. כאן אנו עדים להשלכת תשוקותיו של המטופל על ההורה.

לאנליזה של רגשות האשמה היו תוצאות מגוונות: אהבתו להוריו היתה עמוקה יותר, והוא גם הבין, ושתי העובדות הללו קשורות זו לזו בקשר הדוק, שהיה מרכיב כפייתי בצורך שלו לעשות תיקון. הודעות מופרות עם האובייקט שניזוק בפנטסיה, האם במקור, פגמה ביכולתו להתענג באופן מלא ולפיכך רוקנה את חייו במידה מסוימת. התברר שעוד ביחס המוקדם ביותר לאמו, הוא לא היה מסוגל להתענג על סיטואציית ההנקה באופן מלא כתוצאה מהפחד פן ירוקן או יקפח את השד, אף-על-פי שללא ספק היה מאושר בסיטואציה זו. מצד אחר, ההפרעה שנגרמה לעונג שלו עוררה תחושת התמרמרות והגבירה את תחושות הרדיפה שלו. זוהי דוגמה לתהליך שתיארת בסעיף הקודם, שבו רגש האשמה, ביחוד בגין צרות-העין ההרסנית כלפי האם והאנליטיקאית, עשוי להפוך לתחושת רדיפה בשלבים המוקדמים של ההתפתחות. על-ידי האנליזה של צרות-העין הראשונית והפחתת החרדה הדיכאונית והרודפנית, גברה יכולתו להתענג ולהרגיש הכרת-תודה עמוקה.

כעת אציג מקרה של מטופל נוסף, שנטייתו הדיכאונית לוותה אף היא בצורך כפייתי בתיקון. שאפתנותו, יריבותו וצרות-עיניו, שהתקיימו בנוסף לתכונות אופי חיוביות רבות, עברו אנליזה בהדרגה. אף-על-פי-כן, חלפו מספר שנים⁴⁰ בטרם הווה המטופל באופן מלא את

40. ניסיוני לימדני כי כאשר האנליטיקאי משתכנע לחלוטין בחשיבותו של פן חדש של חיי הרגש, הוא מסוגל לפרש אותו בשלב מוקדם יותר באנליזה. אם ירגיש אותו במידה מספקת בכל פעם שהממצאים יאפשרו זאת, הוא יוכל לגרום למטופל להכיר בתהליכים אלה בשלב מוקדם יותר ובכך לייעל את האנליזה.

צרות-עינינו כלפי השד וכלפי היצירתיות שלו ואת תשוקתו לקלקל אותנו, שפוצלו היטב. בשלב מוקדם באנליזה חלם חלום, שאותו תיאר כ"מגוחך": הוא עישן את מקטרתו, וזו היתה מלאה במאמרים שלי, שנתלשו מאחד מספריי. תחילה הופתע מאוד מכך, משום ש"לא מעשנים רפים מורפסים". פרשנותי היתה כי זהו רק היבט שולי של החלום, וכי משמעותו העיקרית היתה שהוא קרע את יצירתי והשמיר אותה. ציינתי גם שהשמדת מאמריי היא בעלת אופי אנאלי-סאדיסטי, כמשתמע מעישונם. הוא הכחיש את ההתקפות התוקפניות הללו, משום שבנוסף לעוצמתם הרבה של תהליכי הפיצול שלו, הוא היה בעל-יכולת הכחשה אדירה. היבט אחר של החלום היה כי תחושות רדיפה התעוררו ביחס לאנליזה. פרשנויות שהוצגו בעבר עוררו טינה ונחוו כדבר-מה שעליו "להכניס למקטרת ולעשן". האנליזה של החלום עזרה למטופל להכיר בדחפיו ההרסניים ביחס לאנליטיקאית, וגם להבין כי הופיעו כתוצאה מסיטואציית קנאה, שהתעוררה ביום האתמול. קנאה זו התבססה על הרגשתו, שאני מעריכה מישהו אחר יותר ממנו. אך התובנה שהושגה לא הובילה להבנה של צרות-עינינו כלפי האנליטיקאית, אף-על-פי שזו זכתה לפרשנות. עם זאת, אינני מטילה ספק שבכך נסללה הדרך לממצאים, שבהם דחפים הרסניים וצרות-עיני הפכו ברורים יותר.

בשלב מאוחר יותר באנליזה, כל התחושות הללו ביחס לאנליטיקאית התבהרו לו במלוא עוצמתן. המטופל דיווח על חלום, שאף אותו תיאר כ"מגוחך": הוא נע קדימה במהירות גדולה, כפי שנעים במכונית. הוא עמד על מתקן בצורת חצי עיגול, שהיה עשוי מחוט מתכת או מאיזשהו "חומר אטומי". כפי שניסח זאת: "זה הדבר שדחף אותי קדימה". לפתע הבחין בכך שהדבר שעליו הוא עומד מתפרק לחתיכות, ודאג מאוד. האסוציאציות שלו לחפץ בצורת חצי עיגול היו השד וזקפת הפין, ומכך השתמעה אונותו. תחושת האשמה שלו על כך שאינו עושה שימוש נכון באנליזה שלו ועל דחפיו ההרסניים ביחס אלי הדרו לחלומו. בדיכאונו חש כי לא ניתן לשמר אותי, ודבר זה התקשר לחרדות דומות, חלקן אפילו מודעות, על כך שלא יכול היה להגן על אמו בשעה שאביו נעדר במהלך המלחמה ואף לאחריה. רגש האשמה שלו ביחס לאמו וביחס אלי טופל באנליזה בהרחבה. אולם לאחרונה החל להרגיש שצרות-עיניו היא שהורסת אותי. רגשות האשמה והאומללות שלו היו חזקים עוד יותר משום שחלק ממנו הכיר תורה לאנליטיקאית. האמירה "זה מה שדחף אותי קדימה" רמזה עד כמה האנליזה חיונית לו, ועל כך שהיא מהווה

תנאי מוקדם לאונות שלו במובנה הרחב ביותר, כלומר, להגשמת כל שאיפותיו.

ההכרה בצרות-עיניו ובשנאתו כלפי גרמה לו להלם, ובעקבותיה תקפו אותו דיכאון עז ותחושת חוסר-ערך. אני סבורה שהלם מסוג זה, שעד כה דיווחתי עליו במספר מקרים, הוא תוצאתו של צער חשוב בריפוי הפיצול בין חלקי העצמי, ולפיכך מקדם את גיבושו של האני.

הכרה מלאה יותר בשאפתנותו ובצרות-עיניו התרחשה באחת הפגישות שהתקיימו לאחר החלום השני. הוא דיבר על כך שהוא מכיר במגבלותיו, וכדבריו, לא היה טעם להתפאר בעצמו או במקצועו. ברגע זה, עדיין תחת השפעת החלום, הוא הבין שהמלים שבחר השפו את עוצמת השאפתנות שלו ואת ההשוואה צרת-העין שלו אלי. לאחר הפתעה ראשונית, הוא השתכנע לחלוטין בהכרה זו.

VI

בעבר, חזרתי ותיארתי את התייחסותי לחרדה כאחד המוקדים של שיטת העבודה שלי. אולם, למן ההתחלה לא ניתן למצוא חרדות ללא ההגנות המופעלות כנגדן. כאמור, תפקידו הראשון והעיקרי של האני הוא התמודדות עם חרדה. יתר על כן, אני משערת כי החרדה הקדומה, תולדת האיום הפנימי מידי יצר המוות, עשויה להסביר מדוע האני מופעל מרגע הלידה ואילך. האני מגן על עצמו ללא הרף מפני הכאב והמתח שגורמת החרדה, ולכן משתמש בהגנות מראשית החיים שלאחר הלידה. זה שנים רבות אני טוענת כי יכולתו של האני, הרבה או המועטה, לשאת חרדה היא גורם מולד המשפיע במידה רבה על התפתחות ההגנות. אם יכולתו להתמודד עם החרדה אינה מספקת, האני עשוי לסגת להגנות מוקדמות יותר, או אפילו לעשות שימוש-יתר באלה המתאימות לשלב שבו הוא נמצא. כתוצאה מכך, חרדת הרדיפה והשיטות להתמודדות עמה עשויות להיות כה חזקות, עד שיפגמו בעיבוד העמדה הדיכאונית. במקרים מסוימים, ביחוד בקרב פסיכוטיים, אנו נתקלים למן ההתחלה בהגנות בלתי-חדירות במידה כה רבה, עד שנדמה במשך זמן-מה כי לא ניתן לטפל בהן באנליזה.

כעת אמנה כמה מההגנות מפני צרות-העין שבהן נתקלתי במהלך עבודתי. חלק מההגנות המוקדמות ביותר שתוארו רבות במהלך עבודתי, כגון: כל יכולות, הכחשה ופיצול, מחוזקות על-ידי צרות-העין. בסעיף הקודם טענתי כי האידיאליזציה משמשת לא רק כהגנה מפני רדיפה,

אלא גם כהגנה מפני צרות-עין. באשר לתינוקות, אם הפיצול הנורמלי בין האובייקט הטוב לרע לא צלח למן ההתחלה, כישלון זה, הכרוך בצרות-עין מופרזת, גורם לעתים קרובות לפיצול בין אובייקט אידיאלי כל יכול לבין אובייקט ראשוני רע מאוד. כאשר מרוממים ומשבחים מאוד את האובייקט ואת כישרונותיו, זהו למעשה ניסיון להפחית את צרות-העין. אולם אם זו חזקה מאוד, הרי שבמוקדם או במאוחר היא מופנית כלפי האובייקט הראשוני האידיאלי וכלפי אנשים אחרים ההופכים במהלך ההתפתחות לנציגיו.

כאמור, כאשר נכשל הפיצול הבסיסי הנורמלי בין אהבה לשנאה ובין האובייקט הטוב לאובייקט הרע, עשוי להיווצר בלבול בין שני האובייקטים.⁴¹ אני סבורה כי זהו הבסיס לכל בלבול, בין אם אלה מצבי בלבול חריפים ובין אם אלה צורות מתונות יותר כגון חוסר-החלטיות, כלומר, קושי להסיק מסקנות והפרעה ביכולת החשיבה. אולם הבלבול משמש גם כהגנה, ושימוש זה בא לידי ביטוי בכל רמות ההתפתחות. בלבול באשר לשאלה האם תחליף מסוים לרמות המקורית הוא טוב או רע, יכול לנטרל במידה מסוימת תחושות רדיפה ואשמה בגין קלקול ותקיפה של האובייקט הראשוני מתוך צרות-עין. המאבק בצרות-העין נושא אופי אחר כשרגשות אשמה חמורים מופיעים בנוסף לעמדה הדיכאונית. הדאגה לאובייקט, ההזדהות עמו והפחד מאובדנו ומהנזק שנגרם ליצירתיות שלו מקשים על עיבוד העמדה הדיכאונית, אפילו בקרב אנשים שצרות-עינם אינה מופרזת.

הבריחה מהאם אל אנשים אחרים הזוכים להערצה ולאידיאליזציה, במטרה להימנע מרגשות עוינים כלפי השר, אותו אובייקט ראשון במעלה, מושא צרות-העין והשנאה, הופכת לאמצעי לשימור השר, שפירושו גם שימור האם.⁴² צינתי לעתים קרובות כי לדרך שבה מתבצעת הפנייה מהאובייקט הראשון לשני, הווי אומר לאב, יש חשיבות רבה. אם צרות-העין והשנאה שולטות, הן מועברות במידה מסוימת לאב או לאחים, ומאוחר יותר לאנשים אחרים, ובהתאם לכך נכשל מנגנון הבריחה.

הפניית העורף לאובייקט הראשוני כרוכה בפיזור הרגשות כלפיו, ובשלב התפתחותי מאוחר יותר עשוי הדבר להוביל להפקרות מינית.

41. ראו רונפלד "Notes on the Psychopathology of Confusional States in Chronic Schizophrenias" (1950).

42. ראו: "חייו הרגשיים של התינוק".

הרחבת יחסי האובייקט בינקות היא תהליך נורמלי. אם הקשר לאובייקטים החדשים משמש במידה מסוימת כתחליף לאהבת האם, ואינו מהווה בעיקר בריחה מהשנאה כלפיה, הרי שהאובייקטים החדשים מועילים ומפצים על התחושה הבלתי-נמנעת של אובדן האובייקט הראשון והיחודי, אובדן המתעורר בעמדה הדיכאונית. במקרה זה, משתמרות האהבה והכרת-התודה במידות שונות גם ביחסים החדשים, אם כי רגשות אלה מנותקים במידה מסוימת מהתחושות כלפי האם. אולם, אם פיזור הרגשות משמש בעיקר כהגנה מפני צרות-עין ושנאה, הרי שהגנות אלה אינן בסיס טוב ליחסי אובייקט יציבים משום שהן מושפעות מהעוינות המתמדת כלפי האובייקט הראשון.

ההגנה מפני צרות-עין מתבטאת לעתים קרובות בהפחתת ערכו של האובייקט. טענתי בעבר שקלקול והפחתת-ערך טבועים בצרות-העין: כלפי אובייקט שערכו הופחת אין צורך לחוש צרות-עין. עיקרון זה מיושם במהרה לאובייקט האידיאליזציה, שערכו מופחת ולכן אינו נתפס עוד כאידיאלי. מהירות קריסתה של האידיאליזציה תלויה בעוצמת צרות-העין. אולם בכל שלבי ההתפתחות חוזרים ומשתמשים בהפחתת-ערך וביחס כפוי-טובה כהגנה מפני צרות-העין, ובקרב אנשים מסוימים ממשיכים אלה לאפיין את יחסי האובייקט שלהם. הזכרתי בעבר את המטופלים, שבסיטואציית ההעברה מבקרים פרשנות שללא ספק עזרה להם, עד שלא נותר בה דבר טוב. לרוגמה, מטופל, שבמהלך השעה האנליטית הגיע לפיתרון מספק של איזושהי בעיה חיצונית, אמר בתחילת השעה הבאה שהוא מאוד כועס עלי: עוררתי בו ביום האתמול חרדה רבה, כשאימצתי אותו להתמודד עם הבעיה המסוימת הזו. נראה כי הרגיש שאני מאשימה אותו ומפחיתה בערכו, משום שעד שהבעיה לא זכתה לאנליזה, לא עלה הפיתרון על דעתו. רק לאחר שהרהר בכך, הודה שהאנליזה למעשה עזרה לו.

הגנה האופיינית לטיפוסים דיכאוניים היא הפחתת ערכו של העצמי. ישנם אנשים שאינם יכולים לפתח את כישרונותיהם ולהשתמש בהם באופן מוצלח. באחרים מופיעה עמדה זו רק במקרים מסוימים, בכל פעם שמתעוררת יריבות עם דמות חשובה. באמצעות הפחתת ערכם של כישרונותיהם הם מכחישים את צרות-עינם וכן מענישים את עצמם עליה. אולם באנליזה ניתן לראות כי הפחתה בערכו של העצמי מעוררת צרות-עין כלפי האנליטיקאי, שנתפס כעליון, זאת ביחוד משום שהמטופל הפחית בערך עצמו במידה רבה. למניעת ההצלחה מעצמנו

השלכות רבות הבאות לידי ביטוי בסוגי היחס הנפשי שבהם אני עוסקת.⁴³ אולם מצאתי כי אחד השורשים העמוקים ביותר של הגנה זו נעוץ באומללות וברגשות אשמה על חוסר-היכולת לשמר את האובייקט הטוב בשל צרות-העין. אנשים שלא ביססו היטב את האובייקט הטוב שלהם סובלים מחרדה שמא יקלקלו ויאבדו אותו בשל תחושות צרות-עין ותחרותיות, ולכן נמנעים מהצלחה ומתחרות.

הגנה נוספת מפני צרות-עין קשורה קשר הדוק בחמדנות. התינוק, המפנים את השד בחמדנות כה רבה עד שהוא הופך בעיניו לרכוש הבלעדי הנשלט על-ידו, מרגיש כי בדרך זו כל הטוב שהוא מייחס לשד יהיה שלו. תהליך זה משמש לנטרול צרות-עין. החמדנות שבה מתבצעת הפנמה זו טומנת בחובה את גרעין הכישלון. כאמור, אובייקט טוב ומבוסס היטב, ולפיכך מוטמע, לא רק אוהב את הסובייקט אלא נאהב על-ידו. אני סבורה כי דבר זה מאפיין את היחס לאובייקט הטוב, אך אינו מאפיין (או מאפיין רק במידה מועטה) את היחס לאובייקט שעבר אידיאליזציה. רכושנות עזה ואלימה הופכת את האובייקט לרודף הרוס, וכך נכשל הניסיון למנוע כראוי את תוצאות צרות-העין. לעומת זאת, אם אנו סובלניים כלפי אדם אהוב, סובלנות זו מושלכת גם על האחרים, שלפיכך נתפסים כדמויות ידידותיות.

שיטת הגנה שכוחה היא לעורר את צרות-עין של האחרים באמצעות הצלחה, נכסים ומזל טוב, ובכך להפך את סיטואציית צרות-העין. חוסר-יעילותה של שיטה זו נובע מחרדת הרדיפה שזו מעוררת. אנשים צרי-עין, וביחוד האובייקט הפנימי צרי-העין, נחווים כרודפים האיומים ביותר. כמורכב, הגנה זו רופפת בשל העמדה הדיכאונית. הרצון לעורר צרות-עין באחרים, וביחוד ביקירינו, והשאיפה לנצח אותם, מעוררים רגשות אשמה ופחד להזיק להם. החרדה המתעוררת פוגמת בהתענגות שלנו על נכסינו ומגבירה את צרות-העין.

קיימת הגנה שכוחה נוספת: דיכוי רגשות אהבה ובמקביל הגברת השנאה. הגנה זו כואבת פחות מהצורך לשאת את רגשות האשמה הנובעים מהשילוב של אהבה, שנאה וצרות-עין. היא עשויה להצטייר כאדישות, ולא לבוא לידי ביטוי כשנאה. הגנה אחרת הקשורה להגנה זו היא הימנעות מנגע עם אנשים. הצורך בעצמאות, שהוא כידוע תופעה טבעית בהתפתחות, עשוי להתעצם כאשר האדם מבקש להימנע

43. ראו פרויד, "Some Character-Types Met with in Psycho-Analytic Work" (1915).

מהכרת-תודה או מרגשות אשמה בגין כפיות טובה וצרות-עין. באנליזה ניתן לראות כי באופן לא-מודע עצמאות זו מזויפת למדי: האדם נשאר תלוי באובייקט הפנימי שלו.

הרברט רוזנפלד⁴⁴ תיאר שיטה יחודית להתמודדות עם הסיטואציה שבה חלקים מפוצלים של האישיות, לרבות החלקים צרי-העין וההרסניים ביותר, מתאחדים ומובילים לגיבוש. הוא הראה כי "acting out"⁴⁵ מונע את תיקון הפיצול. אני סבורה כי אם ה"acting out" מונע גיבוש, הוא הופך להגנה מפני החרדות שמתעוררות בעקבות קבלת החלק צרי-העין של העצמי.

ברי כי לא תיארתי את כל ההגנות מפני צרות-העין, זאת משום שמספרן וצורותיהן רבים מספור. הן קשורות קשר הדוק בהגנות מפני רחפים הרסניים ומפני חרדת רדיפה וחרדה דיכאונית. מידת הצלחתן תלויה בגורמים חיצוניים ופנימיים רבים. כאמור, כשצרות-העין חזקה, ולפיכך צפויה לשוב ולהופיע בכל יחסי האובייקט, ההגנות מפניה רופפות. נראה שההגנות מפני רחפים הרסניים שאינם נשלטים על-ידי צרות-עין הן יעילות במידה רבה יותר, על אף שהן עשויות לגרום לעכבות ולמגבלות מסוימות באישיות.

כשירים של המאפיינים הסכיזואידיים והפרנואידיים על העליונה, ההגנות מפני צרות-העין אינן יעילות, זאת משום שההתקפות על הסובייקט מובילות לתחושה מוגברת של רדיפה, שעמה ניתן להתמודד רק באמצעות התקפות מחודשות, כלומר, על-ידי חיזוק הרחפים ההרסניים. כך נוצר מעגל קסמים הפוגם ביכולת לנטרל את צרות-העין. דבר זה חל בעיקר על מקרים סכיזופרניים, ומסביר במידה מסוימת את הקשיים בדרך לריפויים.⁴⁶

התוצאות חיוביות יותר כאשר קיים יחס כלשהו לאובייקט טוב, מאחר שמכך משתמע שהעמדה הדיכאונית עובדה בחלקה. מחוויית דיכאון ואשמה משתמעת המשאלה לחוס על האובייקט האהוב ולהגביל את צרות-העין.

44. "An Investigation of the Need of Neurotic and Psychotic Patients to Act Out during Analysis" (1955).

45. להסבר מושג acting out ראו הערת שוליים מס' 5 בפרק "אהבה, אשמה ותיקון" (הערת העורך המדעי).

46. חלק מהקולגות שלי, שעושים אנליזה למטופלים סכיזופרניים, סיפרו לי כי הדגש שהם שמים בצרות-עין כגורם מקלקל והרסני מתברר כחשוב ביותר להבנת מטופליהם ולטיפול בהם.

ההורה המשולב כתוצאה מצרות-העין. קישרתי בין הופעתה המוקדמת מדי של הגניטליות לבריחה מאוראליות, הופעה הגורמת להעצמת הבלבול בין מגמות ופנסיות אוראליות, אנאליות וגניטליות.

גורמים נוספים התורמים תרומה מוקדמת מאוד לבלבול ולמצבים נפשיים של מבוכה הם הזדהות השלכתית והזדהות הפנמית, שכן הן עשויות לגרום באופן זמני לטשטוש ההבחנה בין העצמי לאובייקטים, ובין העולם הפנימי לחיצוני. לבלבול מסוג זה מפריע להכרה במציאות הנפשית, העוזרת להבין ולתפוס באופן ריאליסטי את המציאות החיצונית. חוסר-האמון והפחד לקבל מזון נפשי טמונים בחוסר-האמון כלפי הצעותיו של השד המקולקל ומעורר צרות-העין בינקות. אם בהתחלה קיים לבלבול בין המזון הטוב למזון הרע, מאוחר יותר נפגמת יכולת החשיבה והיכולת לפתח מערכת ערכים. כל ההפרעות הללו, הקשורות על-פי תפיסתי גם להגנה מפני חרדה ואשמה, ומתעוררות בעקבות שנאה וצרות-עין, מתבטאות בעכבות בלמידה ובפיתוח האינטלקט. אינני מביאה כאן בחשבון את הגורמים האחרים לקשיים מסוג זה.

מצבי הבלבול שהתייחסתי אליהם כאן בקצרה, שגורם להם בין היתר הקונפליקט העז בין מגמות הרסניות (שנאה) למגמות של גיבוש (אהבה), הם נורמליים עד לנקודה מסוימת בהתפתחות. כאשר הגיבוש הולך וגובר, וכעזרת עיבוד מוצלח של העמדה הדיכאונית שמאפשר לתינוק תפיסה בהירה יותר של המציאות הפנימית, הופכת תפיסת העולם החיצוני לריאליסטית יותר, תוצאה האופיינית לתקופה שבין המחצית השנייה של שנת החיים הראשונה לבין תחילת שנת החיים השנייה.⁴⁸ שינויים אלה כרוכים במהותם בהפחתתה של הזדהות השלכתית, שמהווה חלק מהמנגנונים והחרדות הפרנואידים-סכיזואידים.

VII

כעת אתאר בקצרה קשיים אשר מאפיינים את תהליך ההתקדמות באנליזה. רק לאחר עבודה קפדנית וממושכת יכול המטופל להכיר ברגשות צרות-עין ושנאה ראשוניים. למרות שהתחרותיות וצרות-העין מוכרות לרובינו, משמעויותיהן העמוקות והמוקדמות ביותר, הנהוות בסיטואציית ההעברה, כואבות לאין שיעור, ולכן קשה למטופל לקבלן.

ההגנות שמניתי, ועוד רבות אחרות, הן בין הגורמים לתגובה הטיפולית השלילית, שכן הן מהוות מכשול רב-עוצמה בפני היכולת לקבל את מה שהאנליטיקאי מסוגל לתת. דנתי לעיל בכמה מהצורות שבהן צרות-העין כלפי האנליטיקאי באה לידי ביטוי. כשהמטופל מסוגל לחוש הכרת-תודה, הווי אומר בשעה שהוא פחות צר-עין, הוא נמצא בעמדה טובה יותר המאפשרת לו להרוויח מהאנליזה ולהגדיל את הרווחים שכבר השיג. במלים אחרות, ככל שהמאפיינים הדיכאוניים חזקים יותר מהמאפיינים הסכיזואידים והפרנואידים, כך גדלים סיכויי הריפוי.

הדחף לעשות תיקון והצורך לעזור לאובייקט המעורר צרות-עין מהווים גם הם אמצעים חשובים ביותר לניטרולו. בכדי להשיג זאת יש לנטרל את הרחפים הרסניים על-ידי גיוס תחושות אהבה.

מכיוון שקודם לכן התייחסתי לבלבול, אני מוצאת לנכון לסכם כמה ממצבי הבלבול החשובים כפי שאלה מתעוררים באופן נורמלי בשלבים שונים של ההתפתחות ובהקשרים שונים. ציינתי⁴⁷ פעמים רבות כי כבר מרגע הלידה פועלות תשוקות ליבידינליות ותוקפניות בעלות אופי אורתוראלי ואנאלי (ואפילו גניטלי), אם כי הן נמצאות תחת שליטתן של התשוקות האוראליות, וכי בתוך כמה חודשים, חופף היחס החלקי האובייקט ליחס כלפי אנשים בשלמותם.

דנתי בגורמים, ובמיוחד בנטיות פרנואידיות-סכיזואידיות חזקות ובצרות-עין מופרזת, המטשטשים למן ההתחלה את ההבחנה בין השד הטוב לרע, פוגמים בפיצול מוצלח שלו, ובכך מעצימים את הבלבול של התינוק. אני סבורה כי בתהליך האנליזה יש לייחס את כל מצבי הבלבול של המטופלים (ואף את אלה של הלוקים בסכיזופרניה חמורה), לחוסר-יכולת מוקדמת זו להבחין בין האובייקט הראשוני הטוב לבין הרע, ויחד עם זאת להביא בחשבון גם את השימוש בבלבול כהגנה מפני צרות-עין ודחפים הרסניים.

כעת אמנה כמה מהתוצאות הנובעות מקושי מוקדם זה שנידונו לעיל: הופעה מוקדמת מדי של אשמה, חוסר-יכולתו של התינוק להפריד בין תחושת אשמה לרדיפה והתחזקותה של חרדת הרדיפה הנובעת מאלה. ציינתי גם את חשיבות הבלבול בין ההורים, הנובע מהעצמתה של דמות

48. טענתי בעבר (ראו במאמרי משנת 1952) כי בשנת החיים השנייה מתגברים המנגנונים האובססיביים, וארגון האני מתרחש תחת שליטתם של דחפים ופנסיות אנאליים.

47. ראו: *The Psycho-Analysis of Children*, פרק VIII.

אף-על-פי שההתנגדות של המטופלים, הן של גברים והן של נשים, בשעת הטיפול בקנאה ובעוינות האדיפוליות חזקה, הרי שההתנגדות בעת האנליזה של צרות-העין כלפי השד ושל השנאה כלפיו חזקה ממנה. כדי לחזק את היציבות והגיבוש של המטופל בצורה האפקטיבית ביותר, יש לעזור לו לעבור את הקונפליקטים והסבל העמוקים האלה. זאת משום שהדבר מאפשר לו, באמצעות ההעברה, לבסס בביטחון רב יותר את האובייקט הטוב שלו ואת אהבתו אליו, ולהאמין בעצמו. למותר לציין שהאנליזה של היחס המוקדם ביותר דורשת בדיקה של יחסיו המאוחרים יותר, ומאפשרת לאנליטיקאי להבין בצורה מלאה יותר את אישיותו הבוגרת של המטופל.

במהלך האנליזה עלינו להעריך לעליות ומורדות בהתקדמותו של המטופל, הבאות לידי ביטוי בצורות רבות. לדוגמה, המטופל חש הכרת-תודה והערכה למיומנותו של האנליטיקאי. מיומנות זו, הזוכה להערצה, מפנה את מקומה במהרה לצרות-עין, שאותה ניתן לנטרל באמצעות גאווה על כך שלמטופל יש אנליטיקאי מוצלח. אם הגאווה מעוררת רכושנות, תיתכן החייאה של חמדנות ינקותית, שיכולה לבוא לידי ביטוי בניסוחים הבאים: יש לי את כל מה שאני רוצה; האם הטובה כולה שלי. גישה חמדנית ושלתטנית מסוג זה עשויה לקלקל את היחס לאובייקט הטוב ולעורר אשמה, שעשויה להפוך במהרה להגנה אחרת: למשל, איני רוצה לפגוע באם-האנליטיקאית, אני מעדיף להימנע מקבלת מתנותיה. האשמה המוקדמת בגין דחיית החלב והאהבה שהציעה האם מתעוררת מחדש לחיים כשעזרתו של האנליטיקאי נדחית. המטופל חש אשמה גם משום שהוא מונע מעצמו (מהחלק הטוב של העצמי שלו) עזרה ולפיכך התקדמות, ונוזף בעצמו על כך שהיה למעמסה על האנליטיקאי בכך שאינו משתף פעולה כראוי; כתוצאה מכך, הוא מרגיש שהוא מנצל את האנליטיקאי. עמדות כאלה מתחלפות בחרדה רודפנית שמא הגנותיו, רגשותיו, מחשבותיו וכל האידיאלים שלו נשדרים ממנו. במצבים של חרדה עצומה, נראה שלא קיימת בנפשו של המטופל כל ברירה אלא לשרוד או להישדד.

כפי שטענתי, גם כאשר מתווספות תובנות, ממשיכות ההגנות לפעול. כל צעד נוסף לקראת גיבוש, והחרדה המתעוררת כתוצאה ממנו, עשוי לגרום להופעתן ולהתחזקותן של הגנות מוקדמות, ואף להופעתן של הגנות חדשות. עלינו גם לצפות לכך שצרות-העין הראשונית תחזור ותתעורר. וכך אנו עומדים בפני תנודות חוזרות ונשנות בסיטואציה

הרגשית. לדוגמה, כשהמטופל חש מתועב, ולפיכך שהוא נופל בערכו מהאנליטיקאי, שלו הוא מייחס באותה שעה טוב-לב וסבלנות, מופיעה תוך זמן קצר צרות-עין כלפי האנליטיקאי. הוא משווה את אומללותו ואת הכאב והקונפליקטים שהוא חווה למה שנראה בעיניו כשלוות-הנפש של האנליטיקאי, ולמעשה שפיותו, ומוצא בכך עילה מיוחדת לצרות-עין.

פן אחד של התגובה הטיפולית השלילית הוא חוסר-יכולתו של המטופל לקבל בהכרת-תודה את הפרשנות, שבחלקים מסוימים של נפשו הוא מזהה כמועילה. תחת אותה כותרת קיימים קשיים רבים אחרים, שאזכיר כמה מהם להלן. עלינו להיות מוכנים לכך שבכל פעם שהמטופל מתקדם לקראת גיבוש, כלומר, כשהחלק צר-העין, השונא והשנוא של האישיות מתקרב לחלקים אחרים של העצמי, עשויות להופיע חרדות עזות, העשויות להגביר את חוסר-האמון של המטופל בדחפי האהבה שלו. דיכוי האהבה, שתיארתי כהגנה מאנית המתרחשת במהלך העמדה הדיכאונית, מקורו בסכנה הנשקפת מהדחפים ההרסניים וחרדת הרדיפה. התלות של האדם הבוגר באדם אהוב מחייבה את חוסר-האונים האופייני לינקות, ונחווית כמשפילה. אולם יש בכך יותר מחוסר-אונים ינקותי: הילד עשוי להיות תלוי במידה מופרזת באם כשהחרדה שמא דחפיו ההרסניים יהפכו אותה לאובייקט רודפני או פגום גדולה מדי. תלות-יתר זו עשויה להתחרש בסיטואציית ההעברה. החרדה שמא החמדנות תהרוס את האובייקט אם המטופל יוכנע על-ידי האהבה, גורמת אף היא לדיכוי דחפי האהבה. קיים גם הפחד שמא האהבה תדרוש אחריות רבה מדי, והאובייקט יציב דרישות רבות מדי. הידיעה הלא-מודעת כי השנאה והדחפים ההרסניים פעילים, עשויה לגרום למטופל לחוש כי הכחשת האהבה, בפני עצמו ובפני אחרים, היא כנה.

מכיוון שהתעוררות של חרדה מבלי שהאני ישתמש בכל ההגנות שהוא מסוגל לייצר אינה אפשרית, הרי שתהליכי פיצול ממלאים תפקיד חשוב כשיטת הגנה מפני חרדת רדיפה וחרדה דיכאונית. כשאנו מציעים למטופל פרשנות באשר לתהליכי פיצול מסוג זה, הוא הופך מודע יותר לחלק של עצמו, חלק שהוא מבועת ממנו משום שזה מייצג בעיניו דחפים הרסניים. בקרב מטופלים שתהליכי הפיצול המוקדמים שלהם (הקשורים תמיד במאפיינים סכיזואידיים ופרנואידיים) אינם כה דומיננטיים, הדחקת הדחפים חזקה יותר, ולכן התמונה הקלינית שונה. במקרה זה אנו מתמודדים עם מטופל נזירי יותר, שהצלחת במידה

מסוימת להתגבר על הפיצול המוקדם, ושההדחקה שלו הפכה להגנה העיקרית מפני הפרעות רגשיות.

קושי נוסף העשוי להכשיל את האנליזה במשך פרקי זמן ארוכים הוא העיקשות שבה נאחז המטופל בהעברה חיובית חזקה. מצב זה עשוי להטעות, משום שהוא מבוסס על אידיאליזציה ומסתיר את השנאה וצרות-העין שפוצלו והורחקו. במקרה זה, הימנעות מחרדות אוראליות היא אופיינית, ואת מרכז הכמה תופסים אלמנטים גניטליים.

ניסיתי להראות בהקשרים שונים כי דחפים הרסניים, המבטאים את יצר המוות, נחווים ראשית כל כמכוונים כלפי האני. כשהמטופל מתעמת עמו, אף-על-פי שהדבר מתרחש בהדרגה, הוא נחשף להרס בתהליך זה של קבלת הדחפים הללו כהיבטים של עצמו ושילובם כחלק אינטגרלי ממנו. במלים אחרות, בתקופות שונות המטופל ניצב מול מספר סכנות חמורות הנובעות מהגיבוש: יתכן כי האני שלו יוכרע; הוא עשוי לאבד את החלק האידיאלי של העצמי שלו עקב ההכרה בקיומו של החלק המפוצל והמורחק, החלק ההרסני והשנוא של אישיותו; האנליטיקאי עשוי להפוך לעוין ולנקום בו על דחפיו ההרסניים שאינם מורחקים עוד, ובכך הוא גם הופך לדמות אני-עליון מסוכנת; האנליטיקאי, אם הוא מייצג אובייקט טוב, נמצא בסכנה ועשוי להרס. הסכנה הנשקפת לאנליטיקאי, שהיא אחר הגורמים להתנגדות החזקה שאנו נתקלים בה כאשר אנו מבקשים לתקן את הפיצול ולקדם את הגיבוש, מתבהרת אם מביאים בחשבון שהתינוק חווה את האובייקט הראשוני שלו כמקור הטוב והחיים, ולכן כבלתי-ניתן-להחלפה. חרדתו שמא הרס אותו גורמת לקשיים רגשיים גדולים ותופסת מקום מרכזי בקונפליקטים המתעוררים בעמדה הדיכאונית. תחושת האשמה הנובעת מההכרה של המטופל בצרות-עיניו ההרסנית עשויה לגרום באופן זמני לעכבה ביכולותיו.

כאשר מתעוררות פנטסיות כל יכולות, ואף מגלומניות, כהגנה מפני גיבוש, המצב הוא שונה. שלב זה עשוי להיות מכריע משום שהמטופל עשוי להגן על עצמו על-ידי חיזוק עמדותיו והשלכותיו העוינות. במקרה זה, המטופל חושב שהוא טוב מהאנליטיקאי, המואשם בהפחתת ערכו של המטופל, ונאחז בהצדקה זו כדי לשנוא אותו. המטופל זוקף לזכותו את כל מה שהושג עד כה באנליזה. יתכן שבינקות פנטס המטופל כי הוא חזק מהוריו, ואף כי הוא ברא כביכול את האם או ילד אותה, וכי שדיה היו בבעלותו. בהתאם לכך, שרדה האם מהמטופל את השד, ואילו המטופל לא שרד את השד ממנה. השלכה, כל יכולות ורדיפה מגיעות

בשלב זה לשיאן. חלק מהפנטסיות האלה פעילות כשהארם חש עליונות בעבודה מדעית או בעבודה אחרת. ישנם גם גורמים אחרים שעשויים לעורר את התשוקה לעליונות, כגון: שאפתנות הנובעת ממקורות שונים, וביחוד רגשות אשמה, הכרוכים ביסודם בצרות-עין ובהרס האובייקט הראשוני או תחליפיו המאוחרים. זאת משום שהאשמה בגין שרידת האובייקט הראשוני עשויה לגרום להכחשה, המתבטאת בטענה למקוריות מוחלטת, ובכך מבטלת את האפשרות שדבר-מה נלקח או התקבל מהאובייקט.

עמדתי לעיל על הקשיים המתעוררים באנליזה של מטופלים בעלי צרות-עין מולדת חזקה. אולם במקרים רבים, האנליזה של ההפרעות העמוקות והחמורות הללו שומרת על המטופל מפני התפרצות הפסיכרזה, הנובעת מנטיות צרות-עין וכל יכולות מופרזות. עם זאת, אין לזרוז את תהליכי הגיבוש, זאת משום שהכרה פתאומית בפיצול של אישיותו תקשה מאוד על המטופל להתמודד עמו.⁴⁹ ככל שהפיצול של הדחפים צרי-העין וההרסניים גדול יותר, כך רואה אותם המטופל כמסוכנים יותר כשהוא הופך מודע להם. באנליזה עלינו להתקדם באיטיות ובהדרגה לקראת התובנה הכואבת בדבר החלוקות הקיימות בעצמי של המטופל. פירוש הדבר שהצדדים ההרסניים מפוצלים ומוחזרים שוב ושוב, עד שמתרחש גיבוש טוב יותר. כתוצאה מכך, תחושת האחריות מתחזקת, והאשמה והדיכאון נחווים בצורה מלאה יותר. בשלב זה האני מתחזק, כל יכולתם של הדחפים ההרסניים ועוצמת צרות-העין נחלשות, ומתעוררת היכולת לאהוב ולחוש הכרת-תודה, שדוכאה במהלך הפיצול. כתוצאה מכך, החלקים שפוצלו הופכים למקובלים יותר על המטופל, והוא מסוגל להדחיק דחפים הרסניים שהוא חש כלפי אובייקטים אהובים, במקום לפצל את העצמי. מכאן משתמע שההשלכה על האנליטיקאי, ההופכת אותו לדמות מסוכנת ונקמנית, נחלשת אף היא, והאנליטיקאי מוצא שקל יותר לעזור למטופל להמשיך בגיבוש. כלומר, התגובה הטיפולית השלילית מאבדת מכוחה.

האנליזה של תהליכי הפיצול ושל השנאה וצרות-העין המונחות ביסודם, הן בהעברה החיובית והן בשלילית, היא תובענית מאוד הן עבור האנליטיקאי והן עבור המטופל. כתוצאה מקושי זה, ישנם אנליטיקאים

49. יתכן מאוד כי אדם המבצע פשע או עובר משבר פסיכוטי באופן בלתי-צפוי, מכיר לפתע בחלקי העצמי המסוכנים והמפוצלים שלו. ישנם מקרים שבהם אנשים גורמים למעצרים שלהם כדי לא לרצוח.

המחזקים את ההעברה החיובית ונמנעים מהשלילית. הם מנסים להגביר את רגשות האהבה של המטופל בכך שהם ממלאים את מקומו של האובייקט הטוב שהמטופל לא יכול היה לבסס בביטחון בעבר. תהליך זה שונה באופן מהותי מהטכניקה השואפת לרכך את השנאה באמצעות האהבה, זאת על-ידי סיוע בגיבוש העצמי של המטופל. תצפיותי הוכיחו כי שיטות המבוססות על נחמה אינן מצליחות בדרך כלל. ליתר דיוק, תוצאותיהן אינן מאריכות ימים. אמנם קיים בכל אחד צורך עמוק בנחמה, שמקורו בקשר המוקדם ביותר עם האם. התינוק לא רק מצפה שתדאג לכל צרכיו, אלא אף משתוקק לביטויי אהבה בכל פעם שהוא חרד. כמיהה זו לנחמה היא גורם חיוני בסיטואציה האנליטית, ואל לנו לזלזל בחשיבותה הן בקרב מבוגרים והן בקרב ילדים. אנו מוצאים כי אף-על-פי שמטרתם המודעת, ולעתים קרובות גם הלא-מודעת, היא לעבור אנליזה, הם לעולם אינם מוותרים על התשוקה העזה להיות נאהבים ומוערכים על-ידי האנליטיקאי, ולזכות בנחמה. שיתוף הפעולה של המטופל, המאפשר אנליזה של שכבות עמוקות מאוד של הנפש, של דחפים הרסניים ושל חרדת רדיפה, אף הוא עשוי להיות מושפע משאיפתו להשביע את רצונו של האנליטיקאי ולזכות באהבתו. האנליטיקאי המודע לכך ינתח את השורשים הינקותיים של משאלות אלה. אם לא יעשה כן, ומתוך הזדהות עם המטופל, עשוי הצורך המוקדם בנחמה להשפיע מאוד על ההעברה הנגדית שלו ולפיכך גם על שיטת העבודה שלו. הזדהות זו אף עשויה בקלות רבה לפתות את האנליטיקאי לתפוס את מקומה של האם ולהיכנע לרצון העז להפחית באופן מיידי את חרדותיו של ילדו (המטופל).

אחד הקשיים בתהליך הגיבוש מתעורר כשהמטופל אומר: "אני מבין מה אתה אומר לי אבל אני לא מרגיש את זה". ניתן להסיק מכך שאנו מתייחסים לחלק באישיות שאינו נגיש דיו למטופל או לאנליטיקאי בשלב זה. מאמצינו לעזור למטופל להגיע לגיבוש יהיו משכנעים רק אם נוכל להראות לו, הן בממצאים מההווה והן בממצאים מהעבר, כיצד ומדוע הוא חוזר ומפצל חלקים של העצמי שלו. עדות מסוג זה ניתנת לעתים קרובות גם על-ידי חלום הקודם לשעה הטיפולית, וניתן לחלצה מההקשר של הסיטואציה האנליטית בכללה. אם הפרשנות הניתנת לפיצול מבוססת במידה מספקת באופן שתיארת, היא עשויה לזכות לאישוש בשעה הבאה באמצעות קטע מחלום או חומר נוסף שהמטופל מביא עמו. התוצאה המצטברת של פרשנויות מסוג זה מאפשרת למטופל להתקדם בהדרגה לקראת גיבוש ותובנה.

את החרדה המונעת גיבוש ניתן להבין ולפרש באופן מלא בסיטואציית ההעברה. ציינתי לעיל את האיום, לעצמי ולאנליטיקאי כאחד, המתפתח בנפשו של המטופל אם חלקים שפוצלו בעצמי נרכשים מחדש באנליזה. בעת ההתמודדות עם חרדה זו, אין להפחית בערכם של דחפי אהבה המתגלים בתהליך, אשר בסופו של דבר מאפשרים למטופל לשכך את שנאתו וצרות-עינו.

כאשר המטופל סבור שהפרשנות שגויה, הוא למעשה מבטא לעתים קרובות התנגדות. אם מתחילת האנליזה הקדשנו תשומת-לב מספקת לניסיונותיו החוזרים ונשנים לפצל ולהרחיק חלקים הרסניים של האישיות, ביחוד שנאה וצרות-עין, הרי שלמעשה איפשרנו למטופל, לפחות ברוב המקרים, להתקדם לקראת גיבוש. רק לאחר עבודה זהירה, קפדנית ועקבית של האנליטיקאי ניתן לצפות לגיבוש יציב יותר של המטופל.

כעת אדגים שלב זה באנליזה בעזרת שני חלומות.

המטופל השני שדנתי בו לעיל סיפר בשלב מאוחר יותר של האנליזה, ולאחר שחל גיבוש רב יותר ושיפור מבחינות שונות, על חלום המשקף את התנודות בתהליך הגיבוש שנגרמו כתוצאה מהכאב הכרוך ברגשות דיכאון. בחלומי, שהה המטופל בדירה בקומה עליונה כש"איקס", חבר של חבר, קרא לו מהרחוב והציע שיטיילו יחדיו ברגל. המטופל לא הצטרף ל"איקס", משום שכלבה שחורה ששהתה גם היא בדירה עלולה היתה לברוח ולהידרס. הוא ליטף את הכלבה. כשהביט שוב מבעד לחלון, גילה ש"איקס" מתרחק.

חלק מהאסוציאציות קישרו את הדירה בחלום לדירה שלי, ואת הכלבה השחורה לחתולה השחורה שלי. המטופל מעולם לא אהב את "איקס", שהיה חבר ותוק ללימודים. הוא תיאר אותו כחלקלק וצבוע. "איקס" נהג לעתים קרובות ללוות כסף (אם כי היה מחזיר אותו אחר כך), והוא עשה זאת כאילו היה סבור כי יש לו זכות מלאה לבקש טובות מסוג זה. לעומת זאת הסתבר ש"איקס" הצטיין במקצועו.

המטופל הבין ש"חבר של חבר" משקף פן מסוים בעצמו. עיקר פרשנותי עסקה בהכרתו המתגבשת של המטופל בחלק לא נעים ומפחיד של אישיותו. הכלבה-חתולה, כלומר האנליטיקאית, עשויה היתה להידרס (כלומר, להיפגע) על-ידי "איקס". כשהציע "איקס" למטופל להצטרף אליו לטיול, הדבר סימל צעד לקראת חיבור וגיבוש. אלמנט זה הצטרף לחלום, באמצעות האסוציאציה ש"איקס" היה, על אף מגרעותיו,

בעל-מקצוע מוכשר. הופעת אותו צד באישיותו, שאליו התקרב בחלום, כפחות הרסני וצר-עין מהופעתו כממצאים הקודמים, אופיינית אף היא להתקרמות.

דאגתו של המטופל לשלומה של הכלבה-חתולה ביטאה את המשאלה להגן על האנליטיקאית מפני נטיותיו העוינות והחמדניות, המיוצגות על-ידי "איקס", וגרמה להחמרה זמנית של הפיצול שכבר התאחה בחלקו. אולם כאשר "איקס", החלק הרחוי של עצמו, "התרחק", הוא לא נעלם לחלוטין ותהליך הגיבוש הופרע רק באופן זמני. מצב-רוחו של המטופל התאפיין באותו שלב בדיכאון. רגשות אלה ביטאו את האשמה כלפי האנליטיקאית ואת המשאלה לשמר אותה. בהקשר זה, הפחד מפני גיבוש נגרם מהתחושה שיש להגן על האנליטיקאית מפני הדחפים המודחקים, החמדניים והמסוכנים, של המטופל. לא היה לי ספק שהוא עדיין מפצל חלק באישיותו, אך ניתן היה להבחין ביתר שאת בהדחקה של דחפים חמדניים והרסניים. על הפרשנות, לפיכך, להתייחס לפיצול ולהדחקה כאחד.

המטופל הראשון הציג גם הוא בשלב מאוחר יותר של האנליזה חלום שהצביע על התקרמות לקראת גיבוש. הוא חלם שהיה לו אח עבריין שביצע פשע חמור. האח הרג ושרד את הדיירים של בית שהתארח בו. המטופל היה מוטרד מאוד מכך, אך חש שעליו להיות נאמן לאחיו ולהצילו. הם ברחו יחדיו ומצאו עצמם בסירה. כאן המטופל העלה אסוציאציה ל"עלובי החיים" לויקטור הוגו, והזכיר את ז'אבר שרדף אדם חף מפשע כל חייו ואפילו עקב אחריו עד למקום מחבואו בתעלות הביוב של פריס. אבל ז'אבר איכר עצמו לדעת לאחר שהכיר בכך שלא חי את חייו בדרך הנכונה.

לאחר מכן המשיך המטופל בתיאור החלום. הוא ואחיו נעצרו על-ידי שוטר שנעץ בו מבט רחום, ולכן המטופל קיווה שבכל זאת לא יוצא להורג. נראה שהחליט להניח לאחיו ללכת לדרכו.

המטופל הבין מיד שהאח העבריין מייצג חלק בעצמו. לאחרונה השתמש בביטוי "עבריין" בהתייחסותו לדברים שוליים מאוד בהתנהגותו. כמו-כן יש לציין כי בחלום קודם הוא התייחס לילד עבריין שעמו לא יכול היה להתמודד.

השלב בתהליך הגיבוש שתיארתי לעיל התבטא בכך שהמטופל נטל חסות על האח העבריין, ובכך שהשניים היו "באותה סירה". פירשתי את רצה ושרידת האנשים שאירחו אותו בנדיבות בביתם כמתקפותיו

המפונטסות על האנליטיקאית, וקישרתי זאת לחרדה, שאותה ביטא פעמים רבות, שמא משאלתו החמדנית לטחוט ממני כמה שיותר תזיק לי. ייחסתי זאת לאשמה המוקדמת ביחס לאמו. השוטר הרחום מייצג את האנליטיקאית, שלא שופטת אותו לחומרה ועוזרת לו להיפטר מהצד הרע בעצמו. בנוסף לכך ציינתי כי בתהליך הגיבוש מופיע שוב השימוש בפיצול הן של העצמי והן של האובייקט. הדבר התבטא בכך שהאנליטיקאית הופיעה בתפקיד כפול: בדמות השוטר הרחום ובדמותו של ז'אבר, שבסופו של דבר שלח יד בנפשו, ושעליו הושלך ה"רוע" של המטופל. למרות שהמטופל הבין את אחריותו על החלק ה"עבריין" באישיותו, הוא המשיך לפצל את העצמי שלו. שכן הוא הופיע בדמות האיש "החף מפשע", בעוד שהכיבים שבהם שהה כנדרף ייצגו את ההרסנות האוראלית והאנאלית שלו.

הופעתו המחודשת של הפיצול נגרמה לא רק כתוצאה מחרדת רדיפה אלא גם כתוצאה מחרדה דיכאונית. זאת משום שהמטופל חש כי אינו יכול להתעמת עם האנליטיקאית (כשהופיעה בתפקיד רחום) כאמצעות החלק הרע בעצמו מבלי להזיק לה. היתה זו אחת הסיבות לכך ששב ונקט בדרך של התאחדות, הפעם עם השוטר, כנגד החלק הרע בעצמו, שבאותה שעה ביקש להשמידו.

פרויד הבין בשלב מוקדם שהברלים מסוימים בהתפתחות הפרט הם מולדים. לדוגמה, הוא ביטא במאמרו "Character and Anal Erotism" (1908) את ההשקפה כי ארוטיות אנאלית חזקה היא תכונה מולדת של אנשים רבים.⁵⁰ אברהם מצא כי ישנו אלמנט מולד בעוצמת הדחפים האוראליים, שלטענתו היה לה חלק בהתפתחותה של מחלת המאניה-דפרסיה. הוא טען כי: "...ההדגשה היתרה של ארוטיזם אוראלי היא אכן מולדת, בדיוק כפי שנרמה כי במשפחות מסוימות ארוטיזם אנאלי הוא הגורם השולט למן ההתחלה".⁵¹

בעבר טענתי כי לחמדנות, שנאה וחרדות רדיפה ביחס לאובייקט הראשוני, הווי אומר שד האם, יש בסיס מולד. בדיון זה הוספתי כי גם צרות-העין, כביטוי רב-עוצמה של דחפים אוראליים-סאדיסטיים

50. "מסימנים אלה אנו מסיקים כי המשמעות הארוטוגנית של האזור האנאלי היא בעלת עוצמה מוגברת במבנה המיני המולד של אנשים אלה".

51. "A Short History of the Development of the Libido" (1924).

ואנאליים-סאדיסטיים, היא מולדת. השונות בעוצמתם של גורמים מולדים אלה נובעת לדעתי מעליונותו של אחד משני היצרים במיוג בין יצר החיים ליצר המוות שטבע פרויד. אני סבורה שיש קשר בין עליונותו של אחד משני היצרים הללו לבין כוחו או חולשתו של האני. פעמים רבות התייחסתי לכוחו של האני, ביחס לחרדות שעמן עליו להתמודד, כאל גורם מולד. הקושי לשאת חרדה, מתח ותסכול הוא ביטוי לאני חלש ביחס לדחפים ההרסניים ולתחושות הרדיפה העצומים, ודבר זה נקבע בראשית החיים. חרדות עזות אלה הנכפות על אני חלש גורמות לשימוש מופרז בהגנות כגון: הכחשה, פיצול וכל יכולות, שבמידה מסוימת אופייניות להתפתחות המוקדמת ביותר. בהתאם להנחת היסוד שלי, ניתן להוסיף שאני חזק באופן מולד אינו נכנע בקלות לצרות-עין, והוא בעל יכולת רבה יותר להשפיע על הפיצול בין טוב לרע, שהוא בעיני תנאי מוקדם לכינונו של האובייקט הטוב. במקרה כזה, האני נתון במידה פחותה לאותם תהליכי פיצול המובילים להתפוררות והמהווים חלק מהמאפיינים הפרנואידיים-סכיזואידיים.

גורם נוסף שכבר מראשית הדרך משפיע על ההתפתחות הוא החוויות החיצוניות שעובר התינוק. אלה מסבירות במידה מסוימת את התפתחותן של חרדות מוקדמות, אשר תתעצמנה במיוחד במקרה של לידה קשה והזנה לא מספקת. אולם תצפיותיי שכנעו אותי כי מירת השפעתן של חוויות חיצוניות כאלה עומדת ביחס ישר לכוחם המולד של הדחפים ההרסניים הפנימיים והחרדות הפרנואידיות הנובעות מהם. תינוקות רבים, שלא עברו חוויות שליליות במיוחד, סובלים מקשיים חמורים באכילה ושינה, וסימני החרדה הניכרים בהם לא יכולים להיות מוסברים במידה מספקת על-ידי התנאים החיצוניים.

כמורכן ידוע כי ישנם תינוקות הנחשפים למחסור רב ולתנאים קשים, ואף-על-פי-כן אינם מפתחים חרדות מופרזות. הדבר מצביע על כך שידן של תכונותיהם הפרנואידיות וצרות-העין אינן על העליונה, והדבר מאושש לעתים קרובות בהמשך חייהם.

בעבודתי האנליטית גיליתי בהזדמנויות רבות כי השונות בגורמים מולדים היא המקור לעיצוב האישיות. נותר לנו עוד ללמוד רבות על השפעות טרום לידתיות, אולם הרחבת הידע על-אודותיהן לא תפחית מחשיבותם של אלמנטים מולדים בקביעת כוחו של האני ושל הדחפים היצריים.

קיומם של הגורמים המולדים שאליהם התייחסתי לעיל מצביע על

מגבלותיו של הטיפול הפסיכואנליטי. אני מבינה זאת היטב, אולם ניסיוני לימדני כי למרות זאת אנו יכולים להביא לשינויים יסודיים וחיוביים בחלק מהמקרים, גם במקום שבו הבסיס המולד לא היה חיובי.

אחרית דבר

זה שנים רבות צרות-העין ביחס לשד המיניק כגורם המעצים את המתקפות על האובייקט הראשוני הוותה חלק מהאנליזות שערכתי. אולם רק לאחרונה שמתי דגש מיוחד במימד המקלל וההרסני של צרות-העין, כזו שמשבשת את כינונו של קשר יציב ובטוח עם האובייקט הטוב (החיצוני והפנימי), מכשילה את רגשי הכרת-התודה, ומטשטשת בדרכים שונות את ההבחנה בין טוב לרע.

בכל המקרים שתיארתי, היחס לאנליטיקאי כאובייקט פנימי היה בעל חשיבות עקרונית. גיליתי שהדבר נכון באופן כללי. כשהחרדה מפני צרות-העין ותוצאותיה מגיעות לשיאן, המטופל חש נרדף על-ידי האנליטיקאי הנתפס כאובייקט פנימי נוטר וצר-עין, המפריע לעבודתו, לחייו ולפעילותו. כשדבר זה מתרחש נדמה שהאובייקט הטוב אבד, ועמו גם תחושת הביטחון הפנימי. תצפיותיי הוכיחו כי בכל שלב בחיים, כאשר ישנה הפרעה חמורה ביחס לאובייקט הטוב, הפרעה שמונעת על-ידי צרות-עין, לא רק שנוצרת הפרעה בתחושות הביטחון והשלווה הפנימיות, אלא מתחילה גם התפוררות אופיו של האדם. שליטתם של אובייקטים פנימיים רודפניים מחזקת את הדחפים ההרסניים. לעומת זאת, אם האובייקט הטוב מבוסס בביטחה, ההזדהות עמו מחזקת את היכולת לאהוב, את הדחפים הבונים ואת הכרת-התודה. הדבר עולה בקנה אחד עם ההנחה שהצגתי בתחילת מאמר זה: אם האובייקט הטוב מורש היטב, ניתן להתמודד עם הפרעות זמניות, וכך מונחים היסודות לכריאות נפשית, עיצוב האישיות והתפתחות מוצלחת של האני.

בהקשרים אחרים תיארתי את חשיבותו של האובייקט הרודפני המופנם המוקדם ביותר, הווי אומר השד הנוקם, הטורף והמרעיל. כעת הייתי מוסיפה כי השלכת צרות-עינו של התינוק לתוך השד משפיעה על החרדה שלו מפני הרדיפה הראשונית ולאחר מכן הפנימית. "האני-העליון צר-העין" מפריע או משמיד כל ניסיון לתיקון וליצירתיות. הוא גם מציב תביעות מופרזות ובלתי-פוסקות לתחושת הכרת-התודה.

זאת משום שלרדיפה נוספים רגשות אשמה על כך שהאובייקטים הפנימיים הרודפים הם תוצאה של הדחפים צרי-העין וההרסניים של האדם עצמו, אשר קלקלו למן ההתחלה את האובייקט הטוב. הצורך בעונש, המוצא את סיפוקו בהפחתה גוברת בערכו של העצמי, מוביל למעגל קסמים.

כידוע, מטרתה הסופית של הפסיכואנליזה היא הגיבוש של אישיות המטופל. מסקנתו של פרויד כי במקום שבו היה איד, יהיה אני, מעידה על מטרה זו. תהליכי פיצול מופיעים בשלבי ההתפתחות המוקדמים ביותר. אם הם מופרזים, הם מכוננים נטיות פרנואידיות וסכיואידיות המורות שעשויות לגרום להתפתחותה של סכיוופרניה. בהתפתחות הנורמלית, ניתן להתגבר על מגמות סכיואידיות ופרנואידיות אלה (העמדה הפרנואידי-סכיואידי) במהלך התקופה המאופיינת כעמדה הדיכאונית, והגיבוש מתפתח בהצלחה. הצעדים החשובים לקראת גיבוש האופייניים לשלב זה מכינים את האני לקראת יכולת הדחקה, אשר על-פי תפיסתי פועלת ביתר שאת בשנת החיים השנייה.

במאמר "חיי הרגשיים של התינוק" טענתי כי הילד הצעיר מסוגל להתמודד עם קשיים רגשיים באמצעות הדחקה. זאת בתנאי שתהליכי הפיצול בשלבים המוקדמים לא היו חזקים מדי, והתרחש ביסוס בתוך החלק המודע והחלק הלא-מודע של הנפש. בשלבים המוקדמים ביותר שולטים תמיד הפיצול ומנגנוני הגנה אחרים. כבר בספרו *Inhibitions, Symptoms and Anxiety* טען פרויד כי יתכנו שיטות הגנה מוקדמות יותר מהדחקה. במאמר זה לא עסקתי במשמעות החיונית של ההדחקה לצורך התפתחות נורמלית, משום שהנושא המרכזי היה השפעותיה של צרות-עין ראשונית והקשר ההדוק שלה לתהליכי פיצול.

כאשר לעין ראשונית העבודה, ניסיתי להראות כי על-ידי אנליזה חוזרת ונשנית של החרדות וההגנות הקשורות בצרות-עין ובדחפים ההרסניים, ניתן להתקדם לעבר גיבוש. תמיד ייחסתי חשיבות לממצאו של פרויד, לפיו "מלאכת העיבוד" (working through) היא אחת המשימות העיקריות של ההליך האנליטי. ניסיוני בהתמודדות עם תהליכי פיצול וגילוי מקורותיהם אף חיזק אמונה זו. ככל שהקשיים שאנו מנתחים עמוקים ומורכבים יותר, כך גדלה ההתנגדות שניתקל בה, ולכן יש השפעה על הצורך לאפשר מרחב פעולה מספיק לתהליך ה"עיבוד".

צורך זה מתעורר במיוחד כאשר מדובר בצרות-עין באובייקט הראשוני. המטופלים עשויים להכיר בצרות-עינם כלפיו, בקנאה לו,

בעמדתם התחרותית כלפי אנשים אחרים, ואף ברצונם לפגוע בכישוריהם. אולם רק על-ידי התמדתו של האנליטיקאי בנייתו הרגשות העוינים הללו בתהליך ההעברה, המאפשר למטופל לחוות אותם מחדש ביחסו המוקדם ביותר, תיתכן הפחתת הפיצול בתוך העצמי.

ניסיוני מוכיח כי אחת הסיבות לכישלון האנליזה של אותם דחפים, פנטסיות ורגשות בסיסיים היא הכאב והחרדה הדיכאונית שנחשפו, ובקרב חלק מהמטופלים גוברים אלה על השאיפה לאמת, ובסופו של דבר על המוכנות לקבל עזרה. אני מאמינה כי כדי שהמטופל יוכל לקבל ולהטמיע את פרשנותיו של האנליטיקאי ביחס לשכבות המוקדמות של הנפש, שיתוף הפעולה שלו חייב להתבסס על נחישות עיקשת לגלות את האמת על-אודות עצמו. זאת משום שהפרשנויות, אם הן עמוקות דיין, מעוררות חלק בעצמי שנחוה כאויב האני וכאויב האובייקט האהוב, ולכן כזה שפוצל ממנו ואוין. מצאתי כי החרדות המתעוררות עקב פירוש השנאה וצרות-העין כלפי האובייקט הראשוני, ופחד הרדיפה מפני האנליטיקאי שעבודתו היא המעוררת רגשות אלה, כואבים יותר מכל חומר אחר שאנו מפרשים.

קשיים אלה מתעוררים בעיקר במטופלים בעלי חרדות פרנואידיות עזות ומנגנונים סכיואידיים חזקים. זאת מפני שיכולתם לחוות העברה חיובית ולבטוח באנליטיקאי היא מועטה כאשר מתעוררת חרדת הרדיפה כתוצאה מהפרשנויות. בסופו של דבר, הם מסוגלים פחות לשמר תחושות של אהבה. בשלב זה של הידע שלנו, אני נוטה להאמין כי אלה הם המטופלים, ולא דווקא המטופלים הפסיכוסטיים המוצהרים, אשר סיכויי ההצלחה שלהם אינם גבוהים או אפסיים.

כאשר ניתן להגיע בתהליך האנליזה למעמקי הנפש, פוחתים צרות-העין והפחד מפניה, ומתעורר אמון בכוחות כוונים ומתקנים, ולמעשה ביכולת לאהוב. סובלנותו של המטופל כלפי מגבלותיו רבה יותר, בנוסף לשיפור יחסי האובייקט ותפיסה בהירה יותר של המציאות הפנימית והחיצונית.

התובנה הנרכשת בתהליך הגיבוש מאפשרת למטופל להכיר תוך כדי האנליזה בכך שקיימים בעצמי שלו חלקים שעשויים להיות מסוכנים. אולם כשמאפשר החיבור בין האהבה לבין השנאה וצרות-העין שפוצלו, ניתן לשאת רגשות אלה והם נחלשים, מפני שהאהבה מרככת אותם. תכני החרדה השונים שהוזכרו קודם לכן מתמעטים אף הם, כמו למשל הסכנה שחלק הרסני של העצמי שפוצל יכריע את העצמי. טכנה זו

נראית כה מאיימת מפני שהנוק שנגרם בפנטסיה נתפס כחסרת-תקנה כתוצאה ממידה מופרזת של כל יכולות מוקדמת. החרדה שמא רגשות עוינים יהרסו את האובייקטים האהובים נחלשת כשרגשות אלה הופכים למוכרים יותר ונתפסים כחלק אינטגרלי מהאישיות. הכאב שהמטופל חש במהלך האנליזה משוכך בהדרגה כאשר חלה התקדמות בגיבוש, למשל: יכולת מחודשת ליזום, יכולת לקבל החלטות שקורם לא יכול היה לקבל, ובאופן כללי, שימוש בכישוריו בצורה חופשית יותר. דבר זה קשור בהיחלשותה של העכבה ביכולתו לעשות תיקון. יכולתו להתענג גוברת, והתקווה שבה ומופיעה, אם כי היא עשויה עדיין להתחלף בדיכאון. גיליתי כי היצירתיות מתפתחת ביחס ישר ליכולת הביסוס של האובייקט הטוב. יכולת זו היא במקרים המוצלחים תוצאה של האנליזה של צרות-העין וההרסנות.

בדומה לינקות, חוויות אושר חוזרות ונשנות של הזנה ואהבה תורמות לביסוס יציב של האובייקט הטוב. כך, במהלך האנליזה, פרשנויות נכונות ואפקטיביות מכוננות את האנליטיקאי, ובדיעבד גם את האובייקט הראשוני, כדמויות טובות.

כל השינויים הללו מעשירים את האישיות. במהלך העלתן של השנאה, צרות-העין וההרסנות, משיב לעצמו האדם במהלך האנליזה גם חלקים חשובים אחרים של העצמי אשר אבדו לו. כמו-כן חלה הקלה משמעותית כשהאדם חש עצמו שלם יותר, כשהוא רוכש שליטה על העצמי, וכשהוא חווה תחושה עמוקה יותר של ביטחון ביחס לעולם בכלל. במאמר "הערות לכמה מנגנונים סכיואידיים" טענתי כי סבלו של הסכיוופרני קשה ביותר כיוון שהוא חש עצמו מפוצל לחתיכות. אנו נוטים להמעיט בחשיבותו של סבל זה משום שחרדותיו מופיעות בצורה שונה מאלה של הנורוטי. גם כשאננו מתמודדים עם פסיכוטיים, אלא עורכים אנליזה לאנשים שהגיבוש שלהם הופרע והם חסרי ביטחון ביחס לעצמם וביחס לאחרים, הם נוטים לחוש חרדות דומות אשר פותחות כשהם משיגים גיבוש מלא יותר. אני סבורה כי גיבוש מלא וסופי איננו אפשרי לעולם, זאת משום שתחת העומס מידי מקורות חיצוניים או פנימיים, אפילו אנשים בעלי גיבוש טוב עשויים להידחק לעבר תהליכי פיצול חזקים יותר, גם אם מדובר בשלב חולף.

במאמר "On identification" הדגשתי כמה חשוב שההתפרדות לא תשלוט בתהליכי הפיצול המוקדמים מבחינת התפתחות הבריאות הנפשית והאישיות. כתבתי שם: "התחושה של הכלת פטמה ושד שלמים

ולא פגועים, אף-על-פי שהיא מלווה בפנטסיות של שד נטרף ולכן קרוע לחתיכות, היא בעלת השפעה מיטיבה, שכן הפיצול וההשלכה אינם קשורים בעיקר לחלקים מפורדים של האישיות, אלא לחלקים קוהרנטיים יותר של העצמי. מכך משתמע שהאני אינו חשוף להיחלשות קטלנית בשל התפזרות, ולכן הוא מסוגל יותר לחזור ולתקן את הפיצול, ולהגיע לגיבוש ומיזוג ביחסו לאובייקטים"⁵².

אני סבורה כי יכולת זו להשיב את חלקי האישיות שפוצלו היא תנאי מוקדם להתפתחות נורמלית. מכאן משתמע כי במהלך העמדה הדיכאונית מתגברים במידה מסוימת על הפיצול, ואת מקומו תופסת בהדרגה הדחקה של דחפים ופנטסיות.

האנליזה של אופי האדם היתה תמיד חלק חשוב וקשה ביותר של הטיפול האנליטי.⁵³ אני סבורה כי על-ידי התחקות אחר שורשיהם של היבטים מסוימים של עיצוב האופי, הנעוצים בתהליכים המוקדמים שתוארתי, נוכל בחלק מהמקרים לחולל שינויים מרחיקי לכת באופי ובאישיות.

אפשר לבחון גם מזווית אחרת את אופני העבודה המעשית שניסיתי להציג כאן. למן ההתחלה, כל הרגשות נקשרים באובייקט הראשון. אם הרחפים ההרסניים, צרות-העין וחרדת הרדיפה מופרזים, התינוק מעוות ומפרש בהגזמה כל תסכול ממקור חיצוני, ושד האם הופך בראש ובראשונה לאובייקט רודף, חיצוני ופנימי. במקרה זה גם סיפוקים ממשיים אינם יכולים לנטרל את חרדת הרדיפה. כאשר האנליזה חוברת לחוויות הינקות, היא מאפשרת למטופל להחיות סיטואציות מהותיות, החיאה שכינית פנמים רבות בשם "זיכרונות שבתחושה". במהלך החיאה זו, אנו מאפשרים למטופל לפתח התייחסות שונה לתסכוליו המוקדמים. אין ספק שאם התינוק אכן נחשף למצבים חמורים מאוד, ביסוס בדיעבד של אובייקט טוב לא יוכל לבטל חוויות מוקדמות. אולם ההפנמה של האנליטיקאי כאובייקט טוב, בתנאי שאינה מבוססת על איריאליזציה, יכולה במידה מסוימת לספק אובייקט פנימי מיטיב במקום

52. עמ' 144-45.

53. פרויד, ג'ונס ואברהם תרמו תרומה מהותית לגיבוש זה. ראו לדוגמה: פרויד, "Character and

"Hate and Anal-Erotism in the Obsessional Neuroses"; ג'ונס, "Anal Erotism" (1908);

"Contributions to the Theory of", אברהם, "Anal-Erotic Character Trait" (1913);

"The Influence of Oral Erotism on Character Formation", (1921) the Anal Character"

"Character Formation on the Genital Level of Libido Development" (1924).

ביבליוגרפיה

- Abraham, K. (1911). "Notes on the Psycho-Analytical Investigation and Treatment of Manic-Depressive Insanity and Allied Conditions," in: *Selected Papers on Psycho-Analysis*, London: Hogarth, 1927.
- . (1921). "Contribution to the Theory of Anal Character," *ibid.*
- . (1924a). "The Influence of Oral Erotism on Character Formation," *ibid.*
- . (1924b). "A Short Study of the Development of the Libido, Viewed in the Light of Mental Disorders," *ibid.*
- . (1925). "Character-Formation on the Genital Level of the Libido," *ibid.*
- Bion, W. R. (1954). "Notes on the Theory of Schizophrenia," *Int. J. Psycho-Anal.*, 35.
- . (1958). "Differentiation of the Psychotic from the Non-Psychotic Personalities," *Int. J. Psycho-Anal.*, 39.
- Fairbairn, W.R.D. (1941). "A Revised Psychopathology of the Psychoses and Psychoneuroses," *Int. J. Psycho-Anal.*, 22.
- . (1944). "Endopsychic Structure Considered in Terms of Object Relationships," *Int. J. Psycho-Anal.*, 25.
- Ferenczi, S. (1930). "Notes and Fragments," in: *Final Contributions to the Problems and Methods of Psycho-Analysis*, London: Hogarth.
- Freud, S. (1905). *Three Essays on the Theory of Sexuality*. S.E. 7.
- . (1908). "Character and Anal Erotism," S.E. 9.
- . (1911). "Psycho-Analytic Notes on an Autobiographical Account of a Case of Paranoia (Dementia Paranoides)," S.E. 12.
- . (1916). "Some Character-Types Met with in Psycho-Analytic Work," S.E. 14.

שזה היה חסר. כמו-כן, היחלשות ההשלכות, וכתוצאה מכך השגת סובלנות רבה יותר במקביל להפחתה של תחושת הטינה, מאפשרות למטופל להעלות מאפיינים וזיכרונות נעימים מהעבר, גם אם הסיטואציה המוקדמת היתה שלילית מאוד. הדרך להשיג זאת היא אנליזה הכרוכה בהעברה שלילית וחיובית המחזירה אותנו ליחסי האובייקט המוקדמים ביותר. כל זאת מתאפשר משום שהגיבוש הנובע מהאנליזה חיזק את האני, שהיה חלש בראשית החיים. בדרך זו עשויה גם להצליח פסיכואנליזה של פסיכויסטים. האני המגובש יותר מסוגל לחוות אשמה ותחושת אחריות, שעמן לא יכול היה להתמודד בינקותו. מתרחש תהליך של מיזוג וגיבוש של אובייקט שלם וכתוצאה מכך גם הפחתה של השנאה באמצעות אהבה. החמדנות וצרות-העין, התוצרים של הדחפים ההרסניים, מאבדות אז מכוון.

במלים אחרות, חרדת הרדיפה והמגננים הסכיזואידיים פוחתים, והמטופל יכול אז לעבד את העמדה הדיכאונית. כאשר הוא מתגבר במידה מסוימת על חוסר-יכולתו הראשוני לבסס אובייקט טוב, צרות-העין פוחתת, והיכולת שלו להתענג ולחוש הכרת-תודה מתגברת צעד אחר צעד. שינויים אלה באים לידי ביטוי בהיבטים רבים של אישיות המטופל, החל מחיי הרגש המוקדמים ביותר וכלה בחוויות ויחסים בבגרות. אני מאמינה כי היכולת לעזור למטופלינו טמונה כאנליזה של השפעותיהן של הפרעות מוקדמות על ההתפתחות כולה.